

ПЕДЕСЕТОГОДИШЊИЦА СЛИКАРСКОГ РАДА ПРОФ. СТЕВАНА ТОДОРОВИЋА

Педесет година уметничког рада у српском народу реткост је која мора на се привући пажњу сваког Србина и сваке Сркиње, који воде ма и најмањег рачуна о свима знатнијим појавама у свом народу. Педесет година не испустити кичице из руку, педесет година давати израза и живота грубој платни, педесет година не бежати од тог мучног и за српског сликара незахвалног посла — појава је која ће охрабрити многи и многи таленат, да не напусти изабрану стазу уметности на којој се, поред свих незгода, може ето и педесет година истрајати.

Честито име за које је 25. пр. м. везана ова прослава, јединствена реткост овакве појаве у уметничком животу српског народа, дају нам разлога да се осврнемо на живот и рад слављеников.

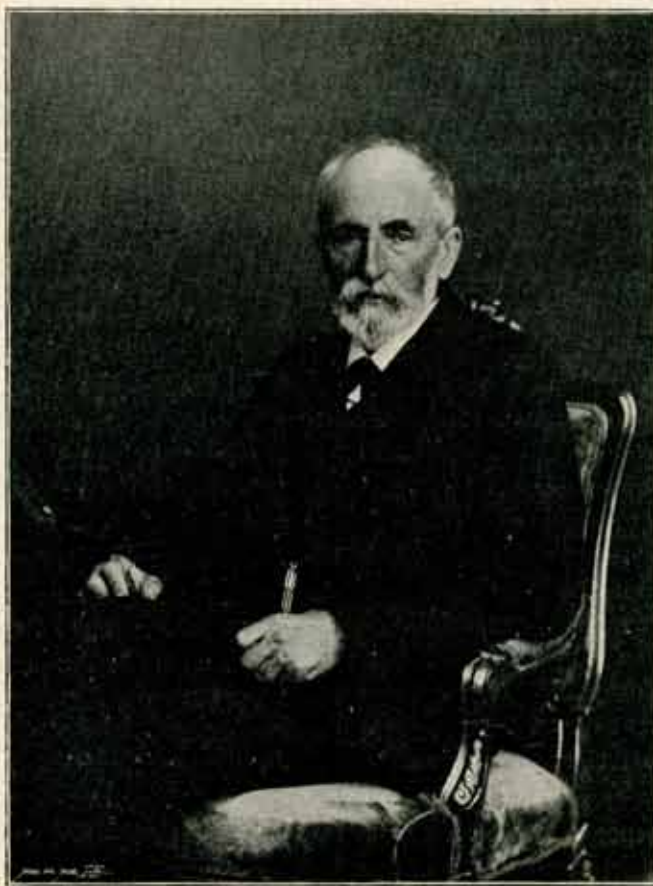
Стеван Тодоровић рођен је у Новоме Саду 1832. год. Отац му је био родом из Херцеговине, који је, за време Првог Устанка, био прешао у Србију да принесе свој део српском ослобођењу. Тужне 1813. год. прешао је у Аустрију, где се у Новоме Саду стално настани. Занимљива је епизода из његова бежања: отац и мати му, ожаливши га већ, не беху се са свим предали тузи у очајном стању српског народа, већ примаху у своју дереглију ојађене бегунце српске и превозише их на аустријску страну. Како им је морало бити када пред њихову дереглију у бесноме трку долете на коњу — њихов сина, за којим се беше натурило неколико бесних турских

балија. Није имао када ни коња одjahати, већ га нагони на слабу даску која је дереглију са земљом везивала, те се заједно с коњем скрха у воду, где би се јемачно и удавио, да га родитељске руке не избавише с пуно пожртвовања.

Настанивши се у Новоме Саду, где се и оженио, добије, већ поменуте 1832. г., сина Стевана, данашњег

слављеника, у којем је са пуно нежности развијао новог борца са *новим оружјем*. Жудео је да га образује колико се боље могло, не би ли на том новом пољу показао више среће од свог оца.

Стеван Тодоровић учио је гимназију у Сегедину а свршио у Бечу. 1849. године ступио је у Бечку Сликарску Академију, али је по жељи родбине своје морао ступити у философски факултет који је и ансолвирао. — 1853. године отиде у Минхен где, скоро без икаквих средстава, пробави 9 месеци, па се поново врати у Беч где је већ лакше састављао крај с крајем. Тада је у Бечу био веома ценен академски професор Рад, у којег, као ученик, ступи и Тодоровић. Колико је професор био задовољан својим учеником, доказ су разноврсни послови које

ПРОФ. СТЕВАН ТОДОРОВИЋ СРПСКИ СЛИКАР

је Тодоровић радио према поруџбинама што их је проф. Рад на се примао. Још и данас у Бечу стоји један такав Тодоровићев рад. Преко пута Бечке Опере (*Opernring*) дом је *Heinrichhof*. Њезина је фасада (под самим кровом) украшена приличним бројем фреско-слика које је место проф. Рала радио његов вредни ученик.

Радећи веома марљиво, имао је крајем 1866. године, поред одличне сведоче, преко 60 студија и израђених слика које је проф. Рал, као тадашњи ауторитет, ласкаво оценио. —

Тодоровић је, као и многи други сликари, обично певао при своме раду. Песма је израз чисте душе, а уметникова душа не сме друкчија да буде. Али певање Тодоровићево било је певање школованог певача, који је привукао на се пажњу и генијалнога Корнелија Станковића. Дружба ова два српска уметника била је значајна за многе доцније појаве у уметничкој страни српског живота: она је довела Тодоровића у Београд, она је то исто учинила и са Корнелијем, у којој ваља тражити заметак данас већ далеко познатог Београдског Певачког Друштва...

Год. 1856. пође Корнелије кроз српски народ да својим чаробним композицијама и јединственим извођењем чувених музичких творевина великих уметника буди, подиже и усавршава ретке музичке подобности свог племена. Као певач пратио га је на томе путу Стеван Тодоровић. Какав је ово поход био и са каквим су одушевљењем прихваћене и ширене пијесе из њихових концерата — могли би нам причати многи вршњаци пок. Корнелија и проф. Тодоровића. — „Овом сам приликом“ пише Тодоровић: „обилазио многа српска места; Београд постаде мој идеал, те се крајем исте године (1856.) настаним стално у њему“.

Немар Београђани за сликарске творевине није био у стању да одврати Тодоровића од незахвалног посла у исто тако незахвалној средини, јер одмах заснова приватну сликарску школу, у којој је бесплатно обучавао омладину поље сликарски даровиту. Поред овога вежбао је своје ученике у певању и гимнастици.

Радећи веома марљиво на сликарству, Тодоровић је као сталан члан, а доцније и као председник Беогр. Певачког Друштва, неговао и ширио српску песму свим силама својим. А када се заснова дилетантско позориште у Београду, Тодоровић је израдио главни застор и све остало што је позоришту потребно од сликарства. Како је схватао и одушевљено гледао у оснивање Београдског Позоришта доказ је његово суделовање, јер је као активан члан и представљао. А када се озбиљно решило за оснивање сталног Београдског Позоришта, Тодоровић је одушевљено радио у разним одборима за Позориште, све док се није подигла данашња зграда и у њу ступила стална позоришна дружина.

Поред оволиких дужности Тодоровић се примио и ваепитања данас преминулог великог српског добротора Велимира Тодоровића, који је под његовим упуштвима био четири године.

1864. године изабрао је Тодоровић себи за сапутнику Полексију, кћер Матије Бана, српског књижевника, с којом одмах оде у Италију, где се госпођа, дотле његова најдаровитија ученица, усавршавала у сликарству у Флорентинској Академији.

1865. год. врати се Тодоровић у Београд где буде постављен за доцента у Великој Школи, да у техничком факултету предаје слободно цртање. 7. септембра исте године буде постављен за професора гимназије, а после два месеца буде премештен у реалку, где је остао све до 1894. године, када је 30. септембра, по својој молби стављен у пензију.

Изнесавши овако у неколико потеза живот овог вредног и одушевљеног српског уметника, пада, мислимо, двоје у очи: прво, веома скромна каријера (професор цртања у реалци) у животу овог универзитетски образованог човека, и то још скромна у оном одеску нашег народног живота, када је ретко ко био баш на оном месту за које се нарочито спремао, већ се јурило за боље положаје не бирајући средстава. За све то време и не покушати да се дотадашњи положај замени бољим — врлина је коју Тодоровићу као човеку ваља неоспорно признати. Друго, исто је тако уочљива у његову животу и љубав, чиста и непомућена, за остале уметности. Ова љубав која се испољавала у његову одушевљеном суделовању код позоришта, у његовој преданој служби као активног члана и оснивача Беогр. Певачког Друштва, у његовој сликарској школи у којој је неколике године бесплатно радио — најбоље сведочи колико је Тодоровићева душа чисто уметничка. Тодоровић је по души, дакле, несумњив уметник.

А шта ли је све било до данас у тој души, и како ли је Тодоровић предавао платну све оно што му је сликарска душа осећала или на што га је потреба унуђивала?

Не стидимо се одмах признати да наш суд не рачуна на компетентност, али му се искреност и лично уверење не може одрећи.

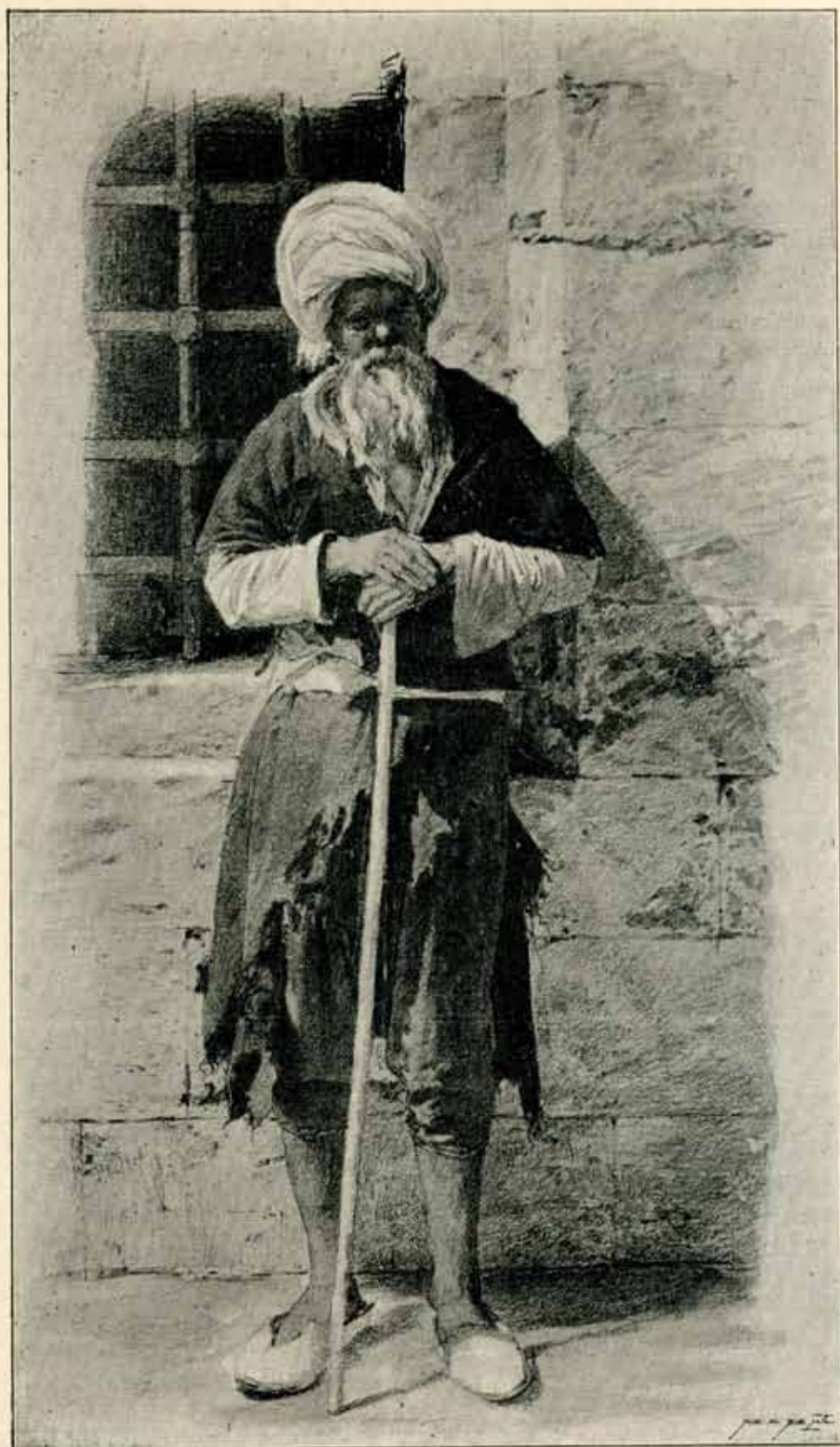
Тодоровић је представник старије сликарске школе, на коју се данас и звани и незвани блатом бацају. Омеравати старије доба данашњом мером — погрешка је у коју се врло радо упада. О Тодоровићу се може само питати: да ли је према школи, које је члан и за коју је душом прирастао, учинио колико се од њега може с правом тражити? Одговор је потврда и, шта више ласкав; јер је Тодоровићево цртање необично марљиво и прецизно, а то је стална сликарска врлина, које многим и многим данашњим сликарима недостаје. Поред овога Тодоровићеве боје укусно су и нежно одабране, групе лепо смешене. А највећа је Тодоровићева врлина што и данас, под својим седим косама, марљиво учи и усваја све оно што је оправдано, а чега је старијој школи недостајало. ОвOME су доказ његове уметничке студије у садашњости, ради којих се бавио у Бечу и Риму, а ради којих и опет иде у туђину.

За педесет година свог уметничког рада Тодоровић је израдио, без цртежа, преко 700 слика. Од њих су: 89 студија и слика из народног живота; 118 портрета; 447 икона; 34 већином из туђинских крајева и живота; неколико копија и велики број цртежа који су или литографовани (*Манастир Манасија* и *Таковски Устанак*) или као цртежи из српско-турског рата (1876.—7.) штампани у разним француским, енглеским, немачким, руским и српским илустрованим новинама.

Овај и оволики рад истиче још једну и нарочиту врлину Тодоровићеву: *вредноћу* какву не показују наши млађи сликари.

Па зар није право да седом, али још вазда свежем, уметнику пожелимо још дуга живота за његов и даље користан рад, да пожелимо свако добро које би му заслужено у део пало, и, на послетку, да пожелимо — више признања од оне средине за коју је и живео и радио.

ЦАРИГРАДСКИ ПРОСЈАК. Сликао проф. Ст. Тодоровић.

МЕЈРЕМ-ХАНУМ

— ЈЕЛЕНА ЈОВ. ДИМИТРИЈЕВИЋА —

I

Хоћеш ли конаковати ноћас у Бањи?... Толико си с нама, а још не виде наше ноћно купање, ноћни шендук¹⁾ бањски.... Аман, остани!

— Како ћу? Нисам ја, Богу хвала, безглавна те.... И после, ја не смем сама у соби, ни за живу главу.

— Колико нас је из наше куће, сви ћемо с тобом. Бићемо у постези сахат-два, три највише... Даће ти се изун,²⁾ знам, јер ће молити баш сама мајка моја, којој и твој ефендија³⁾ води чест... Аман, остани!

¹⁾ Веселе.²⁾ допуштење; ³⁾ господин.

Овако ми збори Мерсије-ханум, девојка, млађа кћи старе Мејрем-хануме. Говори она, молећи, а вече се ближи хитро, миришући на росну траву и цвеће, на освежену густу шуму, што је обукла оно брдо изнад Нишке Бање, места где се често скупљају хареми, и остају каткад тако скупљени по читаву недељу.

II

И ноћ се већ спустила, и обавила заносљивим велом својим сву Бању, поклопила звезданим поклоном све нас, уљуљкала и траву и цвеће, успавала све тице, па и славуја, што с вечери одмами песмом слатком, пуном и севдаха и радости и туге, младе хануме у најгушћи луг, што измами њоме, песмом својом, многи уздах из груди, сузу из ока...

Спустила се ноћ одавно, а хареми се сна и не сећају. Око „басена“ трепере свеће што су му опточиле полукруг с једнога краја на други, а загрљене мусломанке, младе, направиле коло велико, па се обрћу у води уз песму стамболску, нову, лепу, што им показа једна лепа Стамболка, које је ради цумбус и поњас, као и прошлих ноћи што бејаше.

Наваљена на ограду стојим и гледам: обрћу се, певају младост и севдах, падају у занос севдалијски... Искрала се друштву Ајше-ханум, млада, ђаво: залете се чак с прозора, и — плес! посред кола, попрека им и лице и косу, коју су искитиле пољским цвећем, мајским ружама... Осветиће јој се што им поквари песму и коло, што их прену из њихна заноса. Ухватише је, бућнуше је у воду: не даду јој да изиђе!... Утопила се, мислим, а она, ето је из воде, па једну, другу, све редом по незаклоњеним пештемаљем, нагим плећима, по мишицама белим и облим. Беже испред осветнице, а од вике и вриске читав урнебес...

Опет се начини коло и настави она песма лепа, стамболска. Ето је друга!... Искрала им се Зумрит-ханум, млада, несташна, прави ђаво. Плес! — посред кола... Утопише је, а после је „мртву“ извадише и хоће да је сахране: носе је на носилима направљеним од белних рука, што су већ као кувале (јер није шала бити у води вас дан, и остати у њој до поноћи) — осветише јој се!...

Док се једне овако играху, друге пливаху и ивичице и наузнак... Издужила се Шећер-ханума, удовица, прекрстила руке, па као мртва: носи је вода, носи... Ето ти јој друге, Бадем-хануме озго... Потонуше, па се тек појавише: загрљене су, с образом на образу пливаху тако дуго, дуго...

Похиташе све из воде, обуше надуле, и онако у гаћама, и пештемаљима до испод пазуха, с којих се цеђаше вода, наредише се око једнога великог сахана татлија. После, скачући с прозора, с оgrade басена, опет у воду. Песма за песмом, глас их издаје; а неке промукосе толико, па ни да писну. Хизмећарке⁴⁾ их служе: принесоме им пуну тепсију лепо опраних трешања. Једу, и каву пију у води, и пуше. И настави се песма, и продужи се смех и вриска. Танко а велико дахире Бадем-ханумино звечи, зилова звук меша се с раздраганим узвицима: А! Ха! Хаде! Хџп! А звучне чампаре на танким прстима као зичт црихх воктију Шећер-хануме, удовице, само: Цак! цак! цак! Цика цак!... Удара чампару о чампару Шећер-удовица, а плећима и главом, и целим телом — као

⁴⁾ слушница.

прави чочек! Овај је шенлук надмашно данашњи у велике. Прошло је поноћи, не поменуше постељу ниједном.

Још није лето, тек је половина месеца маја, за то су ноћи свеже. А кад превали пола ноћи, бивало је све свежије: познало се по пари, која се сваким часом више дизаше и постајаше густа као оно јесења магла.

Наваљена, све једнако, на ограду, већ не познавах ниједне, ни оне која би ми се ближила с каквом шалом својом.

Нешто од топлоте, нешто од оне густе паре добих за час лаку несвестицу, те, уплашивши се, похитах уз степенице.

У оном пространом одељењу где су одацици за свлачење, на једној зиданој узвишици, што личи на велик кревет, седе две старе кадуне. Под њима је прво асура, па ћилим, па шилтета; пред њима мангал пуи жара. Обе пуше и нешто се тако разговарају, да и не опазиме кад им ја придох и седох близу њих. У једне су очи црвене од плача, трепавице усукане од суза. О чем ли се разговарају тако дуго, још готово од вечери? А да о чем би другом, ако није о прошлим данима својим и, може бити, о прошлости Ниша, одакле је ова што је плакала, о граду, што јазигом⁵⁾ јединога Алаха није више њихов.

Обе су мршаве и високе; у једне коса сребро, у друге к'начичек; прва је Стамболка, велика ханума, палиница, свекрва оне лене и младе гошће; друга Нишлика, од „соја“, коју Нишлије, и Турци и Срби, врло поштују, мајка оне девојке, Мерсије-хануме, што ме заустави да конакујем, — Мејрем-ханума.

Мејрем-ханума није од оних затуцаних була. Иде она и по нашим кућама свуда и у свако доба. Узима у нас слатко и пије каву, а често гдегод и руча, верујући да је тамо, где је звата, ручак спремљен без онога што им је мусафом забрањено јести — домуз-јаги⁶⁾. Одлази често, послом, или да се с каквим својим пријатељем састане, у турску кавзну у Београд-махали, па иде и у српске, јер је, како сама вели, одавно и бег и ханума. У кавани хоће и да седне; смакне јашмак с уста, па пуши и пије каву с бегом или агом, којег је тражила: договара се у кавани, као мушко. И нико је од њихових није за то оговарао ни пре десет-петнаест година, кад беше млађа, а то ли да би је сада оговорио. „Јер, напоследку — велу Турци и каде — њој не стоји то ружно; чак јој некако приличи.“ Весела је, несташна, као младица: где наиђе на оговарање, удара у шалу, „поклапа“ непријатан разговор смехом, а мудрим изрекама начини да се оговорника онога часа у души покаје и замоли Алаха за опроштај греха јој.

Често сам с њом, Мејрем-ханумом. Видела сам је небројено пута раздрагану и насмејану, а само једанпут, и то поњас, растужену и уплакану: никад нисам опазила да пред светом показује е је побожна, као што то чине многе њихове.

Кад већ једном опазиме мене, Мејрем-ханума узвикну:

— Јаз'к (штета)! У разговору с ханум-ефендијом,⁷⁾ запела сам се, па се и не сећам деце... Пета је ноћ како смо овде. Прошлних ноћи легосе у зору, сад не дам... Зваћу их одмах... Мерсије ми није баш здрава, па још

⁵⁾ писмо.

⁶⁾ свињска маст.

⁷⁾ Ханум-ефенди каже се палиницама, у овште велим госпођама.

кад по неколико ноћи не спава, живци јој нису ни за шта, а руке јој се тада толико тресу, да не може донети до уста пуну кашику.

— И моја госпођа-сваха не може дуго дајавити; и она је зариф (нежна), — прихвати пашиница, и обе, помажући се рукама, усташе и одоше да зову младеж из воде.

III

У високој смо али пространој одаји, што је баш ту пред вратима женскога купатила. Сва је застрта асуром, па великим ћилимом; озго два душека један до другог, те се чини као једна постеља, и ту је Мејрем-ханума са старијом ћерком и двома унукама, шеснаестогодишњом девојком и девојчицом од десет година. А два су душека

мислим, и то све о њима, мухамедовкама... С булама у једној соби, ноћу!... Оне спавају!... Бивала сам с булама ноћу, али кад? О свадбама, а то су били дани за мене, лепи и светли дани, када ме поред њих окружаваху и моји: мајка, сестра и моје пријатељице...

Зачу се неко тихо, веома тихо шаптање...

Све спавају!...

Опет шаптање, али јаче по мало час.

Чисто не дишем... Шаптање се продужава; сваким часом је јаче, брже...

Ухвати ме језа... Слушам.

И опет јаче... Из оваквога шаптања пређе се у тих говор...

ЦРКВА ХОРА ИЛИ ХОРИОН (ПРЕДГРАДНА) — КАХРИЈЕ ЏАМИЈА. Сликао Ст. Тодоровић.

сваки за се, један удно собе, други крај прозора: на једном је Мерсије, млада кћи Мејрем-ханумина, на другом њихова гошћа ноћашња.

Све су ствари њихове. Испратиле их, пре но што ће из Ниша поћи, пуне талиге.

На маленом прозору нема завесе. А и што ће? Одаја је из дворишта, што је ограђено високом оградом, као какав харемдук.

Месец тихо плочи небом, а прати га бела и јасна звезда вечерњача. Час по, па их обоје нестаје, скривају се за какав сиви облачак...

Мејрем-ханума је заспала, па и уморне кћери њене спавају, и унуке: дисање им је друкчије, теже, све се више и више чује... А ноћашња гошћа њихова будна је, па много што шта мисли и премисља... Шта не

Не мичем се, и не дишем... Слушам, сва сам ухо; срце ми силно удара; хвата ме језа све већа; коса ми се од страха диже... Појављују се пред умно око слике свакојаке; одавнашње приче ускренуше... Некада, у детињству, нисам смела од Божића до Кртова дана ни преко прага одаје, а то ли напоље, па чак ни с мајком: јер приче су ми казивале, да су некрштени дани од Христовога рођења, до Кртова дана, па је тада, нарочито око поноћи, и Караконцула, и Чупаве Деце. Ухватили коло, сви, на раскрсници Код Луда (у Крушевцу), па играју, а ко наиђе на то коло, Караконцуле му метну закарен сач на главу. Машта је све живља: као да сад слушам те приче, као да сам дете и сада — бојим се; почех се трести, зуби ми цвокоћу...

С некрстима у једној соби — ноћу!...

Месећ је баш спрам прозора; обасја ханумине кћери, унуке, хануму, што лежи наузак, прекрштених рука; црвене су јој вितिце пале по прсима...

Говор је све гласнији, бржи и бржи; глас ми је непознат: то не говоре ханумине кћери, ни унуке...

Месећ још лепше сину, обасја ханумино лице... То Мејрем-ханума говори; глас, истина, није њен, али ено, мичу јој се усне...

Скочих и повукох Мерсију за рукав њена белогачеделука.¹⁾ Она се трже... „Аман! Шта је? —“ изговори уплашено.

— Слушај!...

Она се усправи, седе на постели; пређе рукама преко лица, па тад похита матери.

И оне се две пробудише, старија кћи Мејрем-ханумина и унука девојка. Све три клекоше око старичине главе, наднесоше се над њу, и одмах се зачу тих шапат а из дубине груди:

— Аннем! Бујук-аннем (мајко! стара-мајко)!

Но говор се продужава... Стара говори. Не говори обично, но као да чита књигу какву, па где ваља одахнути, одахне, где заврши став, застане, а час толико поћути, колико јој треба да преврне лист.

Читање је све гласније и толико брзо, да се види где Мејрем-ханума изговара с грдним умором. Ова жена што на јави ређа реч за речју као бисер на концу, у сну овако брзо говори!

А је ли ово сан, шта ли је?

— Аннем! Бујук-аннем!...

Све три клече, наднесене; зову је оним тихим шапатом из дубине груди; брину јој махрамом зној с лица, с чела, а она се не миче, само јој усне мрдају, све брже и брже...

Говори ли арапски, или, можда, персијски: још нисам разумела ниједне речи једине!

И ућута. Ама колико? Колико да се изброји до десет. Опет читање, испрва полако, тихо, после брже, све гласније.

Све тако.

Хтедох питати шта је то, па нисам могла: вилице ми се стегле, дршћем, срце ми све брже удара.

И кога бих питала? Њене кћери и унука не чине ми се више земаљска створења, већ небеска, дуси... Све су три у бело, а густе, црне власи распрострле им се по плећима, грудима. Све три буде је онако, а мени се чини као да ти гласови с неба долазе.

Опет заћута. Кћери јој се усправише, пређоше руком преко лица и поменуше име Божје.

— Алла!...

Бога помињу...

— Ла илахе ил Алла! (нема Бога осим Бога)! Ла илахе ил Алла! Ла илахе ил Алла! — Чујаху се сада јасно речи, које изговараше Мејрем-Ханума као на јави.

— Ла илахе ил Алла! — понавља уморна старица небројено пута.

И она Бога помиње.

А ја се смирујем... И сама узех читати молитву, Оченаш.

Јер није ли тај Бог, кога поменуше кћери Мејремине, чије име изговара Мејрем-ханума, и што осим Њега

нема другог, исти Бог, кому се и ја молим, и сав хришћански свет, колико га је?

Бог је један.

— Ла илахе ил Алла! — чујаше се још за дуго, али све лакше, тише, док не пређе у шапат, најтиши шапат, који на уснама уморне старице изумре.

— Дајте ми, децо, мало водице! — проговори Мејрем-ханума чисто, трезвено, кад се усправи и седе на својој постели.

Похиташе све три, грабећи се која ће пре да је послуша.

IV

Доцкан се легло, а рано устало! Чим се умисмо и обукосмо, поћосмо за Ајшом циганком, слушкињом Мејрем-ханумином, што је приметнула на раме грдни бошчу са срцадетом и шиљтетима. Поред ње тапка босонога циганче Рустем, Мејремино слушче, носећи мали мангал са жаром и прибор за каву.

Идемо стазом кроз шуму, а већ се чује с брега пред нама дахире Ате свирачице и ђемане старог свирача Ахмета, што је прекрстио ноге и окренуо леђа ханумама — да их „не види“.

Саба-џеифи граде хануме ту на брегу у бујноме мајском зеленилу, где ваздух мирише на росно цвеће, на траву. Сунце се тек родило, тек што је помолило лице светло, а хануме се надмећу с булбулима... Не пева један и два, не прижељкују само десет! Броја им има, али се не зна: пуно их је у густом лугу пред којим седе хануме (неке на росној трави, не жалећи фереце, не бојећи се студени јутарње, пеке на ђилиму или шиљтету); седе с јашмацима — белим као висибоба — само преко главе, јок и преко лица. Не покрише се по лицу и устима ваљада зато, да би удисале свеж, мирисав мајскога јутра ваздух, да би рахат пиле тутун и каву, да би их гледали славуји и певали све лепше и лепше.

Пред њима је неколико мангала, једни пуни жара, у другима се разбуктали суварци, што хануме накупише уз пут од Бање доведе. Вру џезвице, шећерли-кава срце се: она је за наше срца, а саде (сама) за јелом...

«Медлис курдун, отур'дм,
«Јар јан'ма ђетра'м,
«Јармен берабер јатра'м —
«Сорун душеге, јоргана!»
(Медлис сам збрала, седола,
Крај себе драго додела,
Заједно с драгим славала —
Питајте душек и јорган!)

— Дан! Дан! — испразни једна, раздрагана песмом, две мале пушке ту пред медлисом (посέло).

— Ашколеун! — узвикинуше све као из једнога грла колико могу.

Одговори гора:

— Дан! Дан! — Ашколеун!...

Пукао би пред нама видик далеко, да га не затварају пошумљена брда искићена селима и засеонима. А у доли, између тих брда и брега где је медлис, њиве су и ливаде... Као море таласа се од јутарњег поветарца зелено жито; чује се блејање јагњаци, звонцад виторогих овнова и свирале млађаних овчара; разлеже се песма једрих цура: већ су у пољу и певају сељанке, Српкиње, а оно весело „ој“ што одјекује брдом и долином казује с нису више кћери турске раје, но слободних српских домаћина...

¹⁾ Ноћна хаљина.

Боже милине!

»Лепо ти је рано уранити,
»У прозорје, кад сазвуји поју!...«

Ово није прозорје, већ рано јутро, па ипак је овако красно, пуно милине.

Међу булама је и Мејрем-ханума. Претекла је и своје кћери и гошћу, и већ се весели и пљеска длановима.

Лице смежурано, а срце младо, као у девојке, пуно детињске радости. Где су оне поцрвенеле очи поћашње, где су усукане трепавице? Ко би рекао е је поћас плакала, е се икада заплакала ова весела жена?...

Сетих се свега, па се одвојих мало с Мерсијом и рекох:

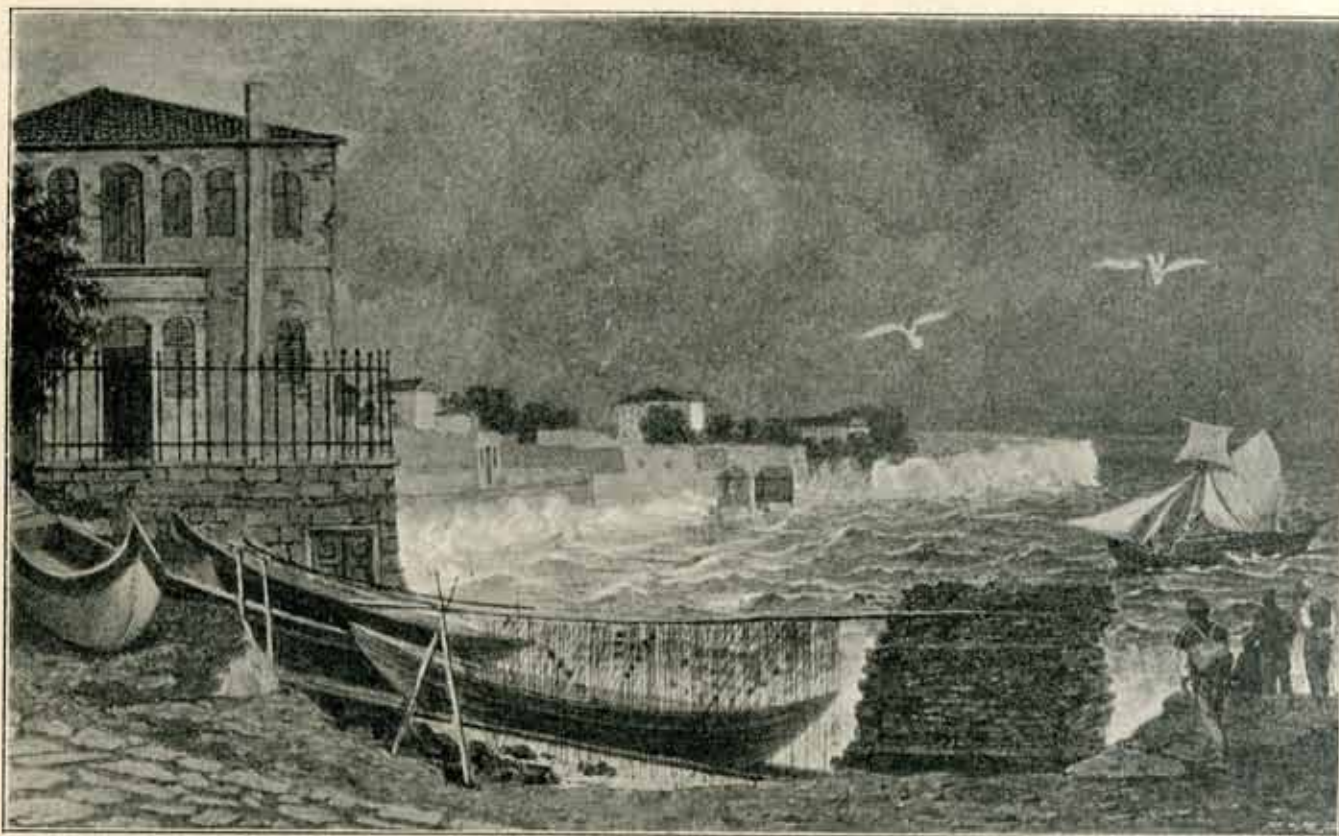
Истанбола, пашиница је: сишла је озго из своје одаје рано, тек што моја мајка узме абдест. Е после, да је остави и па да отклања намаз, не иде: пашиница је к њој дошла. А много доцкан легосмо: да клања акшам-намази после поноћи, не бива... Кад год остави које клањање преко дан или у вече на јави, она га поћу у сну изврши.

— Али мени се учини нешто много дугачко.

— Што би на јави читала једанпут, у сну чита некада пет а некада и десет пута. И то тако лепо чита, ниједне речи не прескочи. Једном, кад читаше у сну некакву дугачку молитву, запали моја тетка свећу, па узме ћитаб... »Све редом — вели — чита, као да није у сну.«

— А ла илахе?

— Знаш да смо имали пре неки дан у кући молеције за покој душе Алијине мајке, па анне не стиже да барабар с муфтијом и осталима чита »Ла илахе«, те

ДОМ ГДЕ ЈЕ САН-СТЕФАНСКИ УГОВОР ПОТПИСАН, Сликао Ст. Тодоровић.

— Никада ми не каза е ти мајка у сну говори, па поћас...

— Јок, — прекиде ме она, и хтеде ми нешто рећи, па се тек трже и поће меџлису.

— Што си крила, Мерсије-ханум? А?

Она застаде. Да јој је непријатно ово питање, познала сам, али ипак, ваљада из учтивости, одговори:

— Нисам имала шта крити. Моја мајка у сну не говори, и не рче, но спава мирно као дете, или јатње. А поћас...

Ту прекиде, и опет хтеде меџлису, по кад виде да ја не полазим, да је погледом молим за одговор, узме, али е таквим поштовањем, па и богобојазни као кад помиње име Мухамедово:

— Мајка ми у сну не говори... Ноћас је читала акшам-намази (вечерњу молитву)... Знаш, ханума је из

узме голем мерак: тешкала се од онога дана, док поћас не... Колико зрна на бројеници, толико пута »Ла илахе«. Пет стотина зрнења кроз прете, пет стотина пута изговори се »Ла илахе из Алла«. А анем је, може бити, прешла у сну бројеницу и двапут, нисам бројила... Јутрос је лепо, на време клањала и читала саба-намази (јутарњу молитву), и уделила милостињу: одужила се за до подне Алаху, па ће се умирити, видећеш...

Девојка заћута, поће меџлису, и ја за њом; погледах Мејрем-хануму: још пљеска длановима и пева напредо с младим ханумама. Она се већ сасвим умирила... Немирна је душа плакала, а мирна пева.

ПТИЦА

Имам једно ронче мало
Што ми цврети песме тужне,
Поред којих и ја маштам
О мукама браће сужне.

Слушајућ му тужни цвркул
Данас ми се уздах оте,
Јер осетих браство с њиме
И у души жиг срамоте.

Занесе ме ронче сетно
Своје туге бездним вигом,
Те у часу сапатничком
Отворих му кавез широм.

Полете ми ронче мило...
Ал ми радост брзо скрати:
Зар уморио од слободе —
У кавез се само врати!

Р. Ј. ОДАВИЋ

ЦРТИЦЕ И АНЕГДОТЕ

ИЗ ЖИВОТА ЗНАМЕНИТИХ ЉУДИ У СРПСКОГА НАРОДА

СТЕВАН ТОДОРОВИЋ

Долазак у Србију.

Крајем 1856. године, путујући са Корнелијем Станковићем по српским крајевима, дође Тодоровић у Београд. Одушевљен свим што је српско, гледајући у Србију као изабавитељку неослобођених делова српских — реши се да остане у њој и да јој посвети свој живот и рад.

Знајући се још из Беча са Љубомиром Ненадовићем, својим другом и пријатељем, Тодоровић одседне код њега у стану. Ненадовић је тада обитавао у Гранд Хотелу. Соба, у којој је становао, била је у исти мах и редакција Ненадовићеве „Шумадинке“. Од намештаја био је између два прозора висок сто за којим се стојећи писало, лево и десно од њега два обична кревета застрта шареницама, нешто растурених књига, сто и две три столице.

Када је у вече Ненадовић увео свога госта, показао му је једну од постеља, рекавши: Молеру, ти ћеш спавати у овој а ја у оној постели.

Чим су полегали, осети Тодоровић све неугодности тврде постеље, јер је шареница била пребачена преко голих дасака. Чика-Љуба је већ спавао на својој постели најдубљим праведничким сном, те није ни могао чути како му се гост премече по постели, хукће и нестриљиво чека зору.

Кад је освануло, примети гост да је у домаћиновој постели душек, те још дубље уздахну. Али — за ту је ноћ било доцкан.

У вече дође опет домаћин с гостом на поћипште. Али домаћин није ни слутио шта му је гост припремио.

Гост је легао раније, а Ненадовић дуго је те ноћи писао за своју „Шумадинку“. Поноћ је била превалила, када је уморан потражио своју постељу...

Кад је било време устајању, домаћин је будио свог госта: Хеј, молеру, молеру! Устај, већ је време. Диги се! Па када ти данас буде до спавања, потражи ког пријатеља који има два душека, јер ја баш никако нисам научио да спавам на дасакама!

Али је чика-Љуба то само рекао: јер је већ тога дана купио још један душек и наместио га у постељу за свог пријатеља.

Убрзо после овога пошао је Тодоровић у свој стан. Тада га је испратио домаћин са речима: Е, молеру, ти ми баш направи посла! Што ће мени два душека? Видим ја шта ће већ бити: мораћу се ја због тог душека, чини ми се, женити!

Почетак уметничког рада.

Од Ненадовића прешао је Тодоровић у свој стан који је био у гостионици „Српски Краљ“ (данашња зграда Београдске Општине). Гостионичар је био Стеван Мирковић.

Чим је се Тодоровић усељио у свој нови стан, намести га што је боље умео. По зидовима је обесио своје студије и слике што их је донео из Беча, спремио је довољно платна и боје, наместио „штафелај“ и — чекао поруџбине. Али су му из дана у дан жеље бивале све скромније, док није на послетку желео макар једног јединог купца који би му бар исплатио дуг нестриљивом гостионичару!

После тромесечног становања и храњења у гостионици, додија Мирковићу чекање, те изнесе на Велики Трг Тодоровићеве радове да извади, ако је још могуће, сликарев дуг.

Како је то морало бити лена слика: добонар луна, полицијска власт теслими, по неки љубонитљивац загледа „контрафе“ и одлази даље, уметнику срце пуца, јер није ни у сну могао сневати да ће му се слике на тај начин „растурати по народу!“

Адвокат Грујић купио је том приликом 8 слика за Паичевачког књижара Витинлагера. А када је гостионичар „извадио своје паре“, свет је се разишао, купци су разнели слике, а уметник је заплакао, — ал' и даље остао сликар!

И данас је сједом уметнику тешко причати о том, а нарочито још и због тога, што додичје, поред свег марљивог трагања, не могаде пронаћи те своје радове које би врло радо откупио као успомене на срећно доба када их је радио, као и на тешко разочарање при првом ступању у слободан уметнички живот.

Женидба

1860. год. већ су, у материјалном погледу, пастурили бољи дани у уметникову животу. Те је године постао васпитач тада малолетном великом народном добротору Велимиру Тодоровићу. По писменом уговору, Стеван Тодоровић ваљало је да се као васпитач не жени, јер ће се у противном случају раскинути уговор. Скоро четири године није било потребно помињати о овој тачки у уговору; али у половини 1864. год. изађе Тодоровић пред г. Матију Бана и затражи руку његове кћери. Бану је била угодна ова прошевина, али није заборавио да

уметника опомене на уговор и на материјалне незгоде које могу и опет наступити ако се уговор раскине.

Уметник је, како и доликује, пошао за својим срцем, јер не одустаде од своје молбе. Песник Матија Баи и сам је мислио као млади уметник, па му и даде своју кћер, у којој је Тодоровић нашао не само доброг и верног друга, већ и одушевљеног помагача и сарадника у сликарском раду.

Постанак Београдског Певачког Друштва.

Бавећи се с пуно љубави и о српском певању, Тодоровић је одмах по доласку свом покушао да оснује певачки хор, који ће ширити и неговати српску песму.

Шта је све радио и са каквим успехом на оснивању Беогр. Пев. Друштва нека нам кажу ови редови које нам је г. Тодоровић упутио на нашу молбу:

леве стране од данашње каване, на првом спрату. У висину ове сале ушла су оба спрата (први и други).

Исте године старо је здање запаљено са 4 стране; тада је и сала изгорела.

Утисци ових певача одржали су се дуго код љубитеља песме и позоришта, а покушај да се слични квартет образује, у почетку није успевао.

У години 1850. узроком смрти свога стрица поново сам из Беча дошао у Београд, и тада сам слушао, да су неколико љубитеља саставили квартет (тада сам овакав назив чуо а не *певачка дружина*). Како нису имали нарочитог стана, то су певали данас код једног од чланова, сутра код другог и т. д. Немило сам био дирнут кад сам чуо да ти љубитељи певају немачке песме, а на моје питање: зашто баш немачке?, рекоше ми, да српских хорова нема, а осим тога да су половина чланова Немци (запамтио

ПОГЛЕД НА БОСФОР. Сликао Ст. Тодоровић.

„Пре свега ваља ми рећи шта је претходило постанку Београдског Певачког Друштва.

Августа 1849. на позив могга стрица дошао сам у Београд. За време од два месеца познам се са Аврамовићем сликаром који је тада имао стан доста близу Старог Здања (Гранд Хотела). Чији је тада био дом не знам, но у новије време припадао је Др. Валенти.

Аврамовић имао је доста посетилаца, а говорило се обично о сликарству. Једнога дана повела се реч о октету Ђурковићеву. Из овог разговора дознао сам да је Ђурковић у 1848. год. имао добро организовану позоришну дружину. Међу члановима ове друштине био је и октет т. ј. 8 певача који су у понеким комадима и певали. Од певача ова сам имена запамтио: Крчединац (тенор), Протић (баритон), Павловић (названи Доктор Фауст, басиста). Представе су давале у сали Старог Здања (или Јелена или сад Гранд Хотела). Ова је сала била с

сам ова имена: професор Шулиц, Церман, Карло Келиш, сајнија). Једном нађем се са једним чланом поменутог квартета, те му приметим: зашто не узму што год од Ђурковићевих пијеса? Одговори ми, да су све то плагијати лаких талијанских песама, а они пак хоће да негују озбиљну музику, а то је само немачка.

У овом друштву било је и музикалних људи (као Церман и проф. Шулиц), ал' ипак ни један није био за хоровања, но се крварило.

У исто доба још су два музичара живела у Београду: *Алоја Калауа*, компониста и учитељ музике, и познати војни капелник *Шлегелер* који је осим својих војних састава писао и за позориште, као *Здање Раванице* и друго. Чудо ми је да ова једино два стручна човека нису руководила поменутој дружини.

Тек 1852 године економ на пимању Мајора Мише у Влашкој *Милан Миловић* би позват од српске

владе за економа у Топчидеру. М. Мидовук, у Пешти рођен, привикнут на музику од младости, био је лепо упућен и спреман; особито свирао је у виолину вапредно. Његовим доласком оживела је музика и песма; чланови квартета, познавши особине Миловукове у музици, оберучке ставе га на чело овога друштва, те од амбулантног квартета постаде Београдско Певачко Друштво.

По првом његову статуту основано је ово друштво 1853. године 2. јануара.

И Београдско Певачко Друштво имало је трећину чланова Немаца; певало је у почетку искључиво немачки. Од Срба при оснивању могу се ове личности поменути: *Коста Цукић*, *Ђорђе Станишић*, *Емил Јосимовић*, проф. *Петлић* (доцније директор у Шапцу); било је и таквих који нису певали а припадали друштву као: *Јова Илић*, *Дука Пешика*. У Архиви Пев. Друштва има од Јов. Илића неколико песама преведених са немачког на српски; а ту је услугу чинио друштву и Јосимовић. — Малаи Петровијевић постао је чланом 1855. а ја сам, концертујући са Корнелијем Станковићем 1856. у Београду, био примљен за члана, и ако сам редовно отпочео певати тек 1857. Појавом Корнелија Станковића појавиле су се и диференције у правцу Певачког Друштва. Присталице Корнелијеве беху зато, да друштво узме за основу српске мотиве; да се српској песми да прво место, па затим славенској и тек по овима светској музици; да друштво пригрли повојак српских покушаја у песми, давши тиме полета да напредује и да се усавршава. Ову сам основу као друг Корнелијев одсудно бранио; ну кад сам увидео, да ми је борба узалудна, засновао сам од њака дружину. Са овом њаком дружином која је бројила некад до 80 чланова, певало сам у Саборној Цркви Корнелијеве црквене саставе као: *Херувиму*, *Достојно* и *Причесно*; уз то сам их спремао и за Корнелијеве српске хорове. Овај квасац уродио је плодом. До доласка Корнелијева био је терен прилично приуговорљив. Корнелије 1863. год. постаде хороваљ Београдског Певачког Друштва. Према правилима Београдског Певачког Друштва била је и приуговорна школа из које су доцније бирали прави чланови за друштво. У ову приуговорну школу улазили су већином одушевљене присталице правца Корнелијева. Уласком ових чланова у друштво била је и дотадања диференција решена. Почетком 1864. год. поболе се наш Корнелије и би принуђен у мају месецу да напусти Београд. 1865. иступе противници правца Корнелијева и будем ја изабрат за председника. За хороваља би доведен Даворин Јенко.

Држим да је архива друштвена до 1862. упропашћена, а тек од 1864. биће редовно вођена и сачувана. О томе ће најбоље моћи данашња управа друштвена дати тачна обавештаја.

РИБАРЕВА ДУША

ПОВРХ ТИХА, МИРНА МОРА,
ПОВИЛА СЕ МАТЛА СИВА,
А С ПЛАНИНА, С МРАЧНИХ ГОРА,
СВЕЖИ ВЕТРИК ПОДУХИВА.

Још КРОЗ ТАМУ НОЋИ ОВЕ
ПРОБИЈА СЕ ЗРАЧАК МАЛИ,
ПА КРОЗ ГРАНЕ ЈАБЛАНОВЕ
ТАЈНО ЛЕТИ КА ОБАЛИ.

ТО ЈЕ ДУША РИБАРЕВА,
ОНА НОЋУ ДОЛЕ СЛАЗИ:
СВОЈ ЗАВИЧАЈ РОДНИ СНЕГА,
И КРШЕВЕ ОБИЛАЗИ.

ТРАЖИ, ТРАЖИ КУТАК МИЛИ,
СВОЈУ СКОМНИ КОЛИБИЦУ, —
АЛИ ЊУ СУ ВАЛИ ДИГЛИ,
И РАЗВИЛИ О ЛИТИЦУ....

ПРВА ТУГА

— ЦРТИЦА —

НАПИСАО

† СВЕТОЛИК РАНКОВИЋ

Кад одскочи сунце високо и његови топли зраци, пронавши између размакнутих завеса на високим прозорима, падоше на чист детињи креветић, мали Бора сањаше необичне снове, мрштећи се кадшто у сну и трзајући нервозно десном ручицом, која му лежаше пребачена преко покривача.

... На сред собе, ове исте у којој он спава, стоји његова мила мама, сва у белом, као кад се спрема да спава; низ леђа јој пале дуге прие косе, а она оборила главу па се нешто много, дуго мисли... Одједном се отворише врата, тата утрчи љут, суров, страشان као што обично изгледаше последњих дана; дохвати маму за косу и викну... А на вратима стоји она друга тета, неваљала тета, подигла нож у руци па страшно гледа маму... „Хоћу ли?“ — пита тета махнувши ножем... „Удри!“ — одговара тата... Мама раширила очи, гледа уплашено, пружица руке у напред, као да се заклања њима... тета потрча с ножем, замахну... Бора врисну и — пробуди се...

Дете подиже главу и разгледа око себе... „А-а... па ово није истина!... а где је мама?... што сам ја сам у соби... она увек дође да ме пробуди“... Подиже руке и протрља очи песничницом, зевну једаред па хтеде опет да легне, али као да се нечега сети, трже се, погледа јасно по соби и његово ведро невино лице наоблачи се...

„А-а... оно синоћ!... Где је мама, ко ће мене да обуче?... И он хтеде да се сећа синоћњег ужасног призора...

Био је заспао, држећи, по обичају, своју руку у топлој и мекој мајчиној руци. Она је седела крај њега и причала му, а из очију јој капашу бистре сузе и падаху једна за другом на груди, на крило, утапајући се у шареној кашмирској хаљини... Уздржавала се, напрезала је сву снагу да не помути блажени сан свога јединчета, али бол беше јачи од њених слабачких живаца... заталасана осећања тражила су излаза, и она не беше у стању да их угуши...

— Што плачеш, мамо?

— Ништа, душо... спавај, чедо моје... — шапуће она загушеним гласом, притискује му на лице своје врело образе, као да би хтела сакрити од очију му своју слабост...

А њему је тако лепо, тако топло и пријатно осећати њено дисање, топлину њеног тела на себи, те и не зна кад га и како сан превари...

Наједаред, кроз сан, чује оно познато му нервозно, бесно викање очево... сан га опет савлађује, али речи мамине, које говори седећи уз њега, увлаче му се некако у само срце, јуре му по крви и он сав дрхће од неког невадног узбуђења... Она нестаде, одлете од једном, и он слободно отвори очи. Беше то страشان приказ... Он се побоја да га родитељи не угледају будна, па опет заклопи своје сјајне невинне очице, отварајући кадшто капке само толико, да би могао размотрити она мила му лица, која сад беху тако необична и тако страшна...

Он стајаше на сред собе обучен, онако како се вратио из вароши; капу држаше у једној руци, а другу, десну, беше подигао у вис и шаку стегнуо у пезицу, па њом тресе над својом разбарушеном косом.

— Ја сам госа у овој кући!... ја, ја... разумеш!... И њу ћу да доведем кад ми се прохте, да знаш!...

— Можеш... само онда ја и ово дете нећемо живети с тобом.

— Ко?... дете је моје, закон је на мојој страни, а ти можеш куд год хоћеш, куд хоћеш!...

— И хоћу, да знаш да хоћу!... Црњи си ми од ђавола, живот си ми отровао!... Све ми је црно у овој пустој кући!... Чудим се само шта сам чекала до сад...

— Шта!... Ја црн?... А ти?... ти што ми цедиш крв као вампир, што ме систематски мориш да ме у гроб отераш!... Ево ти врата!...

И он се обрте, једним бесним и нервозним скоком

притрча к вратима, отвори их рукама које дрхтаху као у љутој грозници, одјани их широм, па као да му она црна празнина што зијаше кроз врата из неосветљена предсобља даде нову снагу, он се скупн сав као да се спрема за скок, па се од једном исправи и врисну из свег гласа:

— Ево их!... ево врата!... ево, ево!... ево на!..

Али се видело да не изговара све што му је на души, видело се да има код њега спрењена још црна и грубла реч, али он још не налази довољно снаге у себи ни довољно повода да је искаже... Он стоји као запета пушка, па ако ко други помакне обарач — он није крив...

Она скочи као рањена лавица.

— Шта, зар тако?... ти ми сам отвараш врата!... тераш ме из куће, је ли?... тераш ме!...

Обарач се омаче... њему само закине нешто у грудима, појури у главу, обузе га свега и он дрекну, закрешта, јер га већ издадоше гласне жице:

— На поље!...

Па истог тренутка, кад некада ту давно спрењену реч и кад угледа њено страшно дејство — жена испусти детињу руку коју је до сад држала, отвори очи јако, погледа га па полако пође из собе... — он се одједаред стиша, охлади се, дође к себи и тамаи стаде да смишља начин, како би је зауставио, а са детињег кревета зачу се очајна писка:

— Мамо!... мамо!... убиће ме та!...

ПРОДАЈА ОВАЦА У ЦАРИГРАДУ. Сликао Ст. Тодоровић.

Обоје, као по команди, појурише к детету које се већ у пола дигло с постеље, па их гледа јадним преплашеним очима... Мајка му пригри главу, а отац стаде да му љуби пожице. Стадоше се отимати обоје ко ће му лепшу реч казати, ко ће га милостивије обласкати, очекујући да дете са своје стране једноме од њих већу љубав изјави...

Умирише дете, мајка га опет намести на јастук, покри га брижљиво па се опет надиесе над њим и стаде га својим топлим дахом успављивати...

Прође читав час... Он ходаше по соби завлачећи прете у густу разбарушену косу, као да би хтео почупати те власи, као да би са тим ишчупао из корена и сву муку што му је пала на душу па га дави, сажижје... дете се тргне, отвори сањиве очи, и кад угледа над собом бледо лице мајчино, зажмури опет и умири се...

Заспало је... Врела суза мајчина паде му на руке пуне обрашчиће и оно је не осети, само мрдно крајем устаница и удуби се у тврд невин сав... Мајка му изљуби косу, ручице, полако му наслони своје хладне усне на чело, па се диже и, не окрећући се више, изађе из собе...

... Да ли је он то сањао или је све тако било на јави — мисли се Бора, па наједаред викну:

— Мамо!

Празна соба одјекну и дете задрхта од ове самоће.

— Мамо! — врисну он из свег гласа и скочи с кревета.

Врата се нагло отворише и уђе он, отац му, блед, надувених очију, уморан, саломљен.

— Мама... где је мама? — викну Бора и стаде разгледати угао где би се склонно од оца, који му иђаше на суверет.

— Не вичи, дете моје, ево тате... ја ћу тебе обући и умити...

— Нећу, не умеш ти као мама... Мамо! — викну он гласније.

— Мама није овде, она тебе сад не воли па те је оставила... Ми ћемо довести тету да те она чува, да видиш како...

— Нећу тету!... — прекиде га дете — она није добра као мама... Није мене оставила мама, него си је ти отерао... ја сам видео...

— Ћут!... багаве!... Шта ти знаш?... — викну отац сурово, али оназивши како се дете пренеразило и узневерило од његове сурове и необичне опомене, он се трже, па му се опет обрати благо:

— Не бој се, чедо моје, воли тебе бабо... Кажми шта хоћеш да ти купим? — коња, онако оседланог са узенгијама, или ћеш сабљу... Што год ти хоћеш, све ћу ти купити, само ми буди добар...

Стотине примамљивих обећања учинише те се дете за часак умири и обећа оцу да ће мирно чекати док он оде и купи му све оно што му је обећао.

Отац журно изађе из собе, а дете остаде опет само. „Шта је ово?“ — чудило се оно и домишљало узроку ових необичних поступака својих родитеља. Њега обоје воде, у то није сумњало, али шта ово они чине? Какав се то нов живот увлачи у кућу, нешто необично и страшно!... А како је било лепо од пре... док не дође она тета... Отац дође весео, узме га на руке па му пева и прича пуно лепих ствари... После га стану целивати и отац и мати, стану се обоје весело смејати и отимати о његов загрљај... Па онда лепо сви уседну на кола са белим коњима и воде се у велику шуму коју зову Топчидер; ту Бора трчи по парку и вуче своја ручна колица... воде га к рибаку где баца рибама кифле... Мама поче да плаче врло често, тата стаде долазити љут, намрштен... Па онда поче свађа, најпре у другој соби а после и пред њим, и тако све горе...

А куд ће он сад? Кад ли ће мама доћи... или можда неће више доћи овамо, него ће сад њега одвести

к њој. Али како ће онда тата?... Како то... да не буду сви заједно једнако?... Како ће то да буде?...

И потекоше му низ обрашчиће вреле сузе, — весници прве горке туге, која полако обавијаше његово безазлено невино срце...

Јаднице мали! Ово су ти само први јади... А какво су ти страшно зло спремили за доцније дане твоји најмилији — они што се некад закономислено заверише да ће ујердно спосити узајамне тегобе...

НА ЈЕДНОМ ГРОВУ

... elle était du monde où le plus
belles choses

Ont le pire destin.

... elle a vécu ce que vivent les
roses:

L'espace d'un matin.

I

У ПЕЊОЉКУ БИСЕР-РОСОМ
ЗОРА ВЕДРА РУЖУ РОСИ,
ВЕЧЕ МРАЧНО ХЛАДНОМ КОСОМ
ВЕЋ ЈЕ КОСИ.

СМРТ ЈЕ НАГЛА, ГРОВУ ТЕЧЕ
ЖИВОТ ГОЊЕН СУДБОМ СТРОГОМ
ТЕК СВАУЛО, ГДЕ, ВЕЋ ВЕЧЕ!
ЗБОГОМ! ЗБОГОМ!

ДИВНЕ СМРТИ! К'О САН РАЈСКИ
ПРОТЕКЛА ЈЕ МЛАДОСТ ТВОЈА:
ПОЈИЛИ ЈЕ СМЕХ И ПЕСМА,
ЗРАК И БОЈА;

А ПРОЗРАЧНО НЕБО МАЈСКО
ВЕДРИЛО ЈЕ УДЕС МРАЧНИ —
НАСМЕЈАНО НЕБО МАЈСКО
И ДАН ЗРАЧНИ.

II

СЛАТКИ СПОМЕН СРЕЋНИХ ДАНА,
СНОВИ, НАДЕ, СВЕ ТУ ЛЕКИ.
ПА ШТА ЗНАЧИ СМРТ ПРЕРАНА,
... ГРОВ ТАЈ СВЕЖИ?

ОЧАЈ, ЧАМА, УДЕС БЕДАН,
БОЛ, ШТО МЛАДОСТ ВЕДРУ МРАЧИ?
АХ, ПРОМАШЕН ЖИВОТ ЈЕДАН
СВЕ ТО ЗНАЧИ.

Врњ. Бава

ВЛАД. Р. ПЕТКОВИЋ

ЕЛЕКТРИЧНЕ ЖИВОТИЊЕ

од Д-РА РАДМИЛА ЛАЗАРЕВИЋА

Од најстаријих времена, из доба старих Египћана, налазе се трагови на разним заосталим споменицима који сведоче да је и тада била позната електрична појава у неких животиња; само што су јој придавали други значај, али опет изгледа да су чак доводили у везу ову појаву са громом.

Диоскорид, лекар Клеопатре и Антонија, приписивао је и лековитост неких електричних риба и препоручивао је додир са њима противу главобоље а доцније и противу подагре.

Од свију животиња са електричним појавама биле су у старије доба најпознатије *рибе*.

Ми ћемо у овим редовима да се упознамо и са њима, бар главнијим, и са њиховим особинама.

Од електричних риба, којих је до сад познато на 50 фела, најзначајније су ове: *раба*, *електрични сом* и *електрична јегула*. Оне све живе у ванјевропским водама сем *рабе*, која живи у Средземном Мору. Величина њихова мења се од 30 см. и незнатне тежине па до 2 метра и 20 кгм. и преко тога тежине. *Раба* има дугачких до 152 см. а тешких до 170—200 фуната.

Све ове рибе у стању су да произведу електричне ударе који могу да буду веома силни. Ови електрични удари долазе од извесних органа о којима ћемо сад да говоримо.

У *рабе* су ови органи налик бубрега и леже са обе стране главе и шкрга и простиру се до трбуха. Цео се орган састоји из врло много стубића, а ови стубићи, махом шестоугли, састоје се опет из многобројних наслаганих финих листића. Листићи су управо главни у електричном органу, они су управо произвођачи електричних удара.

Под микроскопом посматрани ови стубићи показују да се сваки од њих састоји из два слоја и то из једног горњег од везнога ткива и доњег живчаног. По свему су ови стубићи слични познатоме физикалном апарату Волтину. Али у свију електричних риба нема тих, па опет су у стању да произведу силне ударе. Тако је у *електричног сома* елек. орган са свим другојачи и по положају и по саставу. У њега је електрични орган споља у кожи а не као у других електричних риба у унутрашњости тела. Он је распрострањен по свој кожи, сем главе и

репа, а састоји се из многих колутава који су налик зрна на грозду, поређани на ограницама једног јединог великог живца који пролази са обе стране тела и у вези је са једном ганглиском ћелијом на највишем делу мождине. Према овоме битно се разликује електрични орган електричног сома од сличних органа споменутих електричних риба.

У електричне *јегуле* сличан је електрични орган истоме органу у *рабе*.

Занимљиво је мишљење о постанку електричних органа, које ћемо овде укратко изнети.

Разним испитивањима сазнало је се, да су се ови електрични органи развили из обичних мишића и једини је орган електричног сома који чини изузеће у овоме погледу, и који је постао од жлезда у кожи а у осталих

су елект. риба мишићи за кретање постали електрични органи. И тај, тако рећи, губитак мишића за кретање морао је утицати и на саме те животиње, и оне су доиста врло лене, једно с тога што немају свију мишића за кретање а друго с тога, што им њихово страховито оружје, електрични орган, даје могућности да се врло лако снабду потребном храном.

Потребно је напоменути да је у неколико лако објаснити претварање обичних мишића у електричне органе, јер ваља знати да сви мишићи у опште (и живци) имају електричне особине и ако се нису сви претворили у електричне органе.

Да бисмо разумели рад електричних органа, ваља се упознати са саставом обичних мишића и ближим познавањем електричних органа.

Сваки се мишић састоји у главном из финих влакана поређаних једно уз друго и омотаних једном фином опницом. Нека мишићна влакна имају попречне браздице које деле влакно на ситне колутине, а од ових нека су од живаца или имају бар мрежицу од живаца т. ј. готово се састоје само из те живчане мрежице. Овако је од прилике и у електричних органа, који се, као што је речено, састоје из стубића, а живац који к њима долази дели се на онолико огранака колико листића има на стубићима а ту готово на сваком од њих има мрежица од живаца.

Кад се сетимо шта смо рекли о електричним особинама мишића и живаца у опште, и кад сразнимо ону масу живаца у других неелектричних живаца, лако ћемо појмити, зашто је електрична риба у стању да производи електричне струје и ударе и то не само јако осетљиве него ударе који су у стању да оборе човека и јачу животињу.

УЛИЦА У СКУТАРИ. Сликао Ст. Тодоровић.

О јачини ових удара и о начину како електричне рибе врше те ударе послужићемо се Хумболтовим описом електричних јегула.

„Јужно-американскога коња гоне не само јагуари и крокодили него он има и међу рибама свога опасног непријатеља. У барама око Бера и Растро има небројено много електричних јегула, у којих, жутих пегима постоје, љигаво тело из свакога дела свога и по својој вољи избацује силну електричну струју. Ови су *мимоти* дугачки 5—6 стопа (1,6—2 м.) и ударци су толико снажни да могу убити и највећу животињу кад испразне свој орган, пун живаца, у згодноме правцу и на један мах. Стенски друм од Уритуку морао је некад бити напуштен, јер су се у једној речници толико размножили гимноти да су се преко године многи коњи давили онесвешћени ударима. И остале рибе беже из близине ових ужасних јегула, па чак и онога који удицом пеца рибу застрашују потресом који долази кад оне дирну овлажену врату. Тако избија електрична ватра из дубине воде.

Живописну слику даје нам хватање ових гимнота. Мазге и коње, које околне Индијанци, натерају у воду док се од необичног шума не раздраже ове срчане рибе за напад. Оне се као змије вијугају по води и пољубице подилазе коњима под трбух од којих многи гину од невидљивих удараца. Са наострењем гривом, узбуђеним дисањем и дивљим страхом у закареним очима беже остали коњи из ове силне буре, али их Индијанци наоружани бамбусовим трескама терају натраг у воду.

Поступно попушта бее неједнаке борбе и као изпражњени облаци растурају се заморене рибе, којима је потребно дуго почивање и обилата храна да би могле прикупити оно што су утрошиле од своје галванске снаге. Њихови су ударци све слабији и слабији, а и саме застрашене шумом коњским беже ближе обали, где их врло лако харпулама и сувим дрветом, јер не спроводи струју, извлаче на степену.

То је необична борба између коња и риба.“

И сам човек не пролази добро од ових удара, па зато урођеници брижљиво избегавају сваки додир са њима.

ПУСТИЊАК

(А. Н. МАЈКОВ)

Анђео ми рече: „Уклони се граду!
У пустињу иди и плам луче своје
Сачувај до рока вет одређен што је,
Да би једном људи, кад сву лаж познаду,
Кад истине хтедну и светлости твоје —
Могли где зажећи светилнике своје!“

Р.

ИЗ ПРИПОВЕДАКА АНТОНА ЧЕХОВА

І.

ПОЗНАНИК

Врло лепа Ванда или, како је писало у њезину пасошу, поштована грађанка Настасија Канавкина, излазећи из

болнице, осетила се у положају у каквом пређе никад није била: без крова над главом и без кршене паре у џепу. Шта да ради?

Прву је посету учинила зеленашу и у њега оставила прстен са драгим каменом — своју једину драгоценост. За њега је добила свега рубљу... А шта може с рубљом? За те паре не може купити ни модерни кратак мидер, ни висок шенир, ни жуту плитку обућу, — а без ових ствари она се осећала као и гола. Изгледало јој, да је не само људи, него чак и коњи па и пси гледају, смејући се простоти њезине одеће. Мислила је само о оделу, а ни најмање је није мучило питање, шта ће јести и где ће попити.

„Да ми је само да сретнем ког познаника...“ мислила је она: „Узела бих новаца... Неће ме ни један одбити, јер...“

Али је не сретну ни један од познаника. Лако би их могла наћи у вече у Ренесансу, али је у Ренесансу неће сигурно пустити у овом простом оделу и без шенира. Шта ће? После дугог решавања, кад јој већ додија и шетња и седење и премисљање, реши се Ванда на последње средство: да оде право у стан ма ком од познаника, па да затражи новаца.

„Али ком да одем?“ размисљала је. „Миши не могу — ожењен је човек. А онај риђи старац сад је сигурно на дужности...“

Тада се сети неког Финкела, зубног лекара, од ког је пре три месеца добила на поклон гривну, а којем је једном приликом изручила у Немачком Клубу чашу пива на главу. Сетивши се овог Финкела, она се веома обрадова.

„Даће ми сигурно, само да ми је да га нађем код куће...“ мислила је идући к њему. „А ако ми не да — подупаћу му све лампе по кући.“

Приближујући се лекаревим вратима имала је већ готов план: смејаће се још преко стеница, узетеће у кабинет па ће му потражити 25 рубаља... Али чим хтеде повући за звон, из њезине главе ишчезе читав план. У један мах се збуни и ушенртља, што јој се пређе није догађало. Бивала је смела и насртљива само у пијану друштву, а сад, одевена у просту одећу, осети се као да је дошла молити; а како је лако могу одбити — постаде скромна и понизна. Уплаши се и застиде.

„Можда је већ и заборавио на мене“ мислила је не решавајући се да зазвона. „Па како и да уђем у оваквом оделу? Као каква просјакниња или ма каква тек...“

Неодлучно зазвони.

Иза врата чуше се кораци; био је момак.

— Је ли доктор код куће? упита она.

Сад би јој било веома пријатно кад би јој момак рекао „није“, али је овај, место одговора, уведе у предсобље и скиде с ње огртач. Стенице јој изгледаху необично раскошне, величанствене; али из све раскоши прво је запазила велико огледало у којем виде да нема ни високог шенира, ни модерног мидера, ни жуте плитке обуће. Па јој се учини чудновато за што сада, кад је овако бедно одевена и кад наликује на какву шваљу или праљу, осети стид и одсуство сваке налетљивости и смелости? У мислима се називала не више Ванда већ као пређе: Настасија Канавкина...

— Изволите! понуди је собарица, проводећи је у кабинет: Сад ће доктор... Седите.

Ванда се спусти у меку наслоњачу.

„Рећи ћу му: позајмите ми!“ мислила је Ванда. — „То је са свим у реду, јер ја сам, ето, позната с њим. Само да собарица оде одавде. Незгодно је пред собарицом... А и зашто ће она овде?“

После неколико минута отворише се врата и уђе Финкел, висок, приомањаст са поджиреним образима и избуљеним очима. Образи, очи, трбух, дебела бедра — све му је било и сито и одвратно и сурово. У Ренесансу и у Немачком Клубу обично се веселио; много је тропио на леппи пџл и триљиво сносио њихове шале (кад му је, на пример, Ванда изручила чашу пива на главу, он се само осмехнуо и прстом јој попретио); а сада је био патмурен, сањив, гледао је важно и хладно као начелник, а нешто је жватао.

— Шта заповедате? упита не гледајући Ванду. Ванда погледа у озбиљно собаричино лице, за тим у ситог Финкела који је, како изгледаше, није познао, па поцрвене...

— Не саветујем да га поомбујете... Од њега више нема користи, па то!

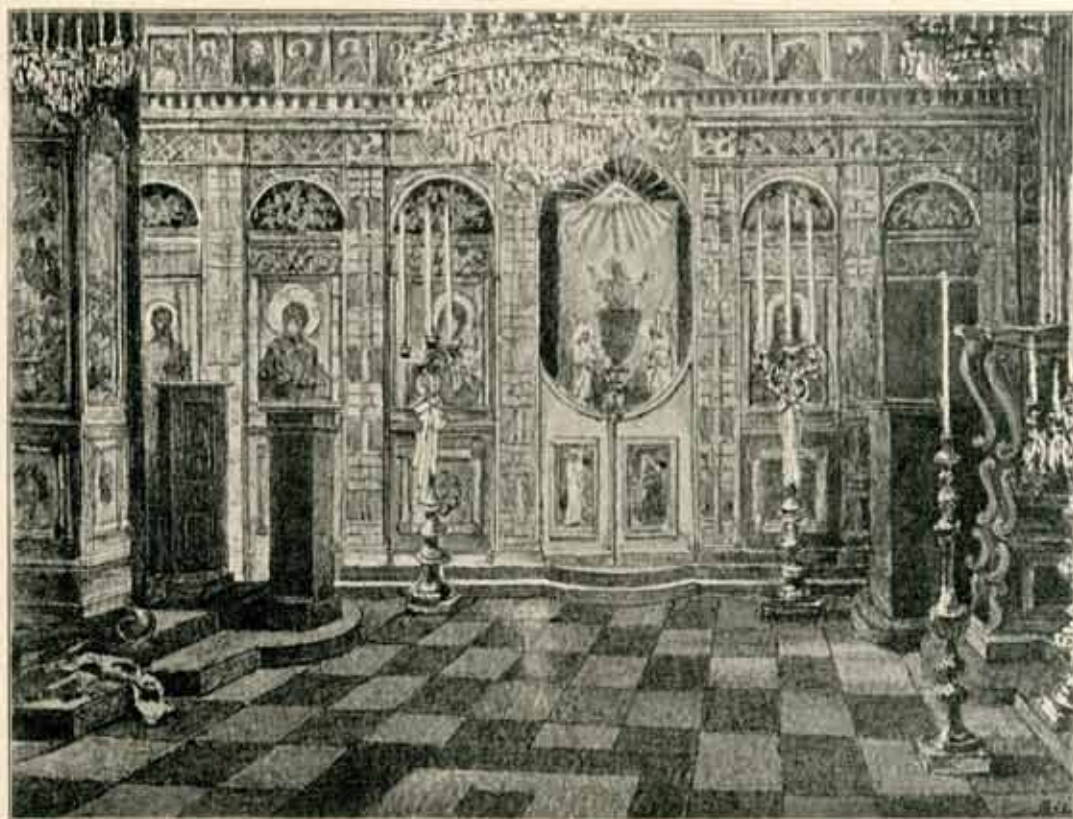
Чачкајући још мало по зубу и хватајући је за уснице и десни својим прстом смрдљивим од дувана, задржа онет дихање и гурну јој у уста нешто хладно... Ванда брзо за тим осети страشان бол, зрису и ухвати Финкела за руку.

— Ништа, ништа, — мрмљао је Финкел. Не бојте се! Од овог зуба и тако не би било никакве вајде. Треба да сте храбри!

Његови надувањени и окрвављени прети изнесоме пред њене очи извађени зуб, а собарица приђе и принесе јој до самих уста чашу.

— Код куће исперите уста хладном водом... рече Финкел: и крв ће престати.

Стајао је пред њом у положају човека који чека

ЦРКВА СВ. БОГОРОДИЦЕ У ЦАРИГРАДУ (ИЗНУТРА). Сликао Ст. Тодоровић

— Шта заповедате? понови зубни лекар већ мало раздражен.

— Зу... зуби ме боле... прошапта Ванда.

— А... Какви зуби? Где?

Ванда се сети да јој је један зуб шунаљ.

— Доле, десно... одговори му.

— Хм!... Зините!

Финкел се намршти, задржа дихање и поче разгледати болесни зуб.

— Боли? упита је, чачкајући јој зуб неким гвожђетом.

— Боли... слага Ванда. „Само кад би му споменула“ — премишљала је Ванда — „одмах би се сетио... Али — собарица! За што се не вуче једном!“

Финкел у један мах силно одухну и забобоња, као локомотива, право Ванди у уста:

кад ће се од њега већ отићи, кад ће га већ једаред у миру оставити.

— Збогом... промуца Ванда окрећући се према вратима.

— Хм! А ко ће ми платити за овај рад? упита Финкел насмешљивим гласом.

— Ах, да... присети се Ванда, поцрвене и даде му рубљу коју је била добила за дијамантски прстен.

Изазећи на улицу, она се постиде још више, али се сада не стиђаше своје сиротиње. Није више опажала да нема високог шешира ни модерног мидера. Ишла је улицама и плувала крв; а сваки црвени испљувак говораше јој о њезину животу, ружном и тешком животу, о увредама које је подносила а које ће подносити и сутра, и после недеље дана, и до године, — и целог свог века, до саме смрти.

— Ух, како је то страшно! шаптала је она. — Како ужасно, Боже мој!

У осталом, већ сутра дан била је у Ренесаку где је и играла. На њој је био нов, велики и црвени шенир, модеран мидер и плитка жута обућа. Вечерала је са неким младим трговцем који тек што беше дошао из Казана.

II

ИЗ ДНЕВНИКА КЊИГОВОЋИНА ПОМОТНИКА

1863. год. 11. маја. — Наш шесетогодишњи књиговођ Глоткин био због кашља млеко с коњаком, али због тога добио грознице. Лекари, с пуно уверења, тврде да ће сутра сигурно умрети. Тако ћу, дакле, ја постати књиговођ! Ово ми је место већ давно обећано.

Секретар Кљешчев биће затворен што је тукао неког молителца, зато што га је овај назвао *бирокрагом*. Ово је, изгледа, већ решена ствар.

Узимао сам декокт због поквареног желудца.

1865. год. 3. августа. — Књиговођ Глоткин опет болује од груди. Кашље и пије млеко с коњаком. Ако умре, његово ћу место ја добити. Надам се, али слабо, јер чини ми се његова грозница није баш смртоносна!

Кљешчев отео од једног Јерменина меницу па је исцепио. Ствар ће, врло лако, доћи и до суда.

Нека баба (Гурјевна) говорила јуче, као да ја не патим од катара већ од скривених хемороја. Може бити!

1867. год. 30. јуна. — У Арабији, пишу, колера. Можда ће прећи и у Русију, па ће ваљда бити доста упражњених места. Можда ће стари Глоткин умрети, а ја онда добити место књиговођа. Али се још добро држи! Живи и сувише дуго, више него што би требало да човек живи.

Шта да радим с катаром? Да ли да превијам цигарицу?

1870. год. 2. јануара. У Глоткиној кући целу драгу ноћ завијало нешто. Моја куварница Пелагија говори да је то сигурно предсказање, те сам разговарао с њом до два сата по поноћи, како ћу, кад постаћем књиговођ, кувати себи бунду постављену свотом и шлофрок. Можда ћу се и женити. Дабоме, нећу узети девојку, већ какву удовицу према мојим годинама.

Јуче су Кљешчеву показали пут из клуба, што је причао неку неучиту анегдоту и што је немевао патриотизам Поњухова, члана трговачке депутације. Изгледа да ће га Поњухов тужити суду.

Идем доктору Боткину да види шта је с мојим катаром. Кажу да добро лечи...

1868. год. 4. јуна. — У Ветлани, пишу, *чума*. Народ гине као снопље! Глоткин пије само перцовку. Али тешко да ће му помоћи — стар је! Ако дође чума, сигурно ћу бити књиговођ.

1883. год. 4. јуна. — Глоткин умире! Био сам код њега, плакао сам и молио га да ми опрости што сам нестрпљиво очекивао његову смрт. И он је плакао, великодушно ми опростио и саветовао да од катара пијем капљице од горког бадема.

А Кљешчев у мало што не оде под суд! Заложно код Чивутина клавир шта га је узео под кирију. Па опет, поред свега овог, има чак и „Станислава“ и чин колешког асесора. Бога ми, чудо, шта све бива на овом свету!

Исте године 7. јуна. — Јуче сахранили Глоткина. Штета! Никакве вајде од смрти овога старца. Сањам га понае у белом покрову, па као прети ми претом.

И, тешко ти га мени, грешнику једном: књиговођ, писам ја, него Чаликов. Измаче ми се то место, јер га доби тај младић, поред протекције генераличине тетке. Пронадоше ми све паде!

1886. год. 10. јуна. — Чаликову побегла жена! Сиromaх, много жали. Можда ће у очајању дићи и руку на себе. Ако то учини, нема сумње да ћу ја бити књиговођ. Већ се о том и зуца. Значи, да још није изгубљена сва нада, даће Бог па ћу ваљда дочекати и бунду свотом постављену. Што се тиче женидбе, — могло би и то бити. Као за што да се не женим, ако ми се укаже каква добра прилика. Требало би само да се с ким посаветујем, јер је то врло озбиљан корак.

Кљешчев променио каљаче с тајним саветником Лирмансом. Скандал.

Одација Пајсије саветује ми да катар лечим живом. Пробаћу.

С руског превео С.

СНИМЦИ ИЗ СТАРИХ СРПСКИХ МАНАСТИРА*)

— М. ВАЛТРОВИЋ —

Још као слушаоци на техничкој школи у Карлсрују пре тридесет и неколико година, мој друг госп. проф. Драгутин Милутиновић и ја, ставили смо били снимање наших црквених, уметничких старина, на прво место у нашем програму послова, којима смо мислили бити од користи отаџбини и роду своме. И срећа нас послужила. Бивше Српско Учено Друштво даде нам, на скоро по повратку нашем са стране, прилике да од чести остваримо жељену услугу отаџбини и науци. По одлуци истог друштва, отпочели смо снимање црквених, уметничких старина наших, године 1871. У том раду друштво нас је потпомагало и морално и материјално; а радили смо га до године 1884., кад је наше путовање ради испитивања наших старих манастира, са уметничког гледишта, прекинуто. Од тог доба до данас, за петнаест година, тај посао није настављан. Али је ланском одлуком Српске Краљевске Академије дат изглед за настављање рада; дат је изглед, да ће се постићи смер за којим је тежило Српско Учено Друштво, и који је и нама био при раду вазда пред очима; а смер је тај: да се о старој српској црквеној уметности прикупи што опширније и што потпуније градиво, и да се исто објави нашем и страном свету, на разну научну и практичну употребу.

Снимци које данас овде господи члановима Српске Краљевске Академије излажемо на разгледање, успех су рада, на који је утрошено двадесет и два месеца, т. ј. по два месеца школског одмора у току једанаест година. У реду четрнаест година, од године 1871. до 1884. испале су три као неплодне по наш рад. Године 1876. спречио нас је био у раду рат, а године 1879. и 1883. спречише нас послови званичне природе.

*) Ово је говор којим је за чланове Српске Краљевске Академије отворена изложба архитектонских, живописних и скулпторских снимака из старих српских манастира, 27. октобра 1899. године.

Споменници, које смо могли до сад проучити потпуно или од чести само, још не дају историјски преглед развијања црквене архитектуре, живописа и скулптуре у нас, те не дају ни могућности рећи што одређено и заобљено о осталим радовима који у вези стоје са овим наведеним главним гранама уметничког делања.

До сад проучени манастири и цркве у Србији чине тек мали део од оног знатног броја црквених грађевина, које су у току српске прошлости подизале по разним крајевима садашње Краљевине Србије; а незнатан су готово део од оне множине већих и мањих задужбина по широкој земљи српског народа, ван граница Краљевине. До данас снимљене грађевине налазе се поглавито у средњем и југо-источном крају Србије. Пропутовали смо до сад, ради изучавања нашег, округе: крагујевачки, топлички и широтски,

Али нисмо све градиво у њима испрчили. Бавили смо се поглавито оним грађевинама за које је предање казивало да су веома старе, или смо снимали оне, које су биле на путу скоре пропасти, те смо им тако на хартији спасли архитектонски облик и сликави и резани украс њихов,

Ради снимања походили смо до сад четрдесет и осам црквених грађевина. Међу њима је дванаест већих, и тридесет и шест мањих.

У веће броје се Студеница, Жича, Ариље и Калинић. Но ни један од ових споменика још није потпуно снимљен и описан. Мораћемо још један пут отићи до њих, јер су обилати архитектонским, живописном и скулптурским градивом.

По осталим крајевима наше отаџбине још нисмо били ради изучавања црквених уметничких споменика. Али познавајући неке податке из туђих вести о њима, држимо да можемо рећи, да ће се тамо наћи примерака, каквих још нема заступљених међу нашим снимцима. Примерци ти носе неке особине којима се разликују од до сад виђених и проучених споменика. Држимо да ћемо, пошто те крајеве сами прегледали будемо, моћи утврдо рећи, да међу старим црквама у Краљевини Србији има старијих од Немањина времена; а то су оне које обликом својим подсећају на обрасце стила старо-хришћанског; даље, да су цркве из доба Немањина разних облика по основу и склопу своје, и да су цркве из времена Лазарева и после њега, готово једнолике по основу, склопу и градиву своје. Та је опаска, у осталом, већ и у ранијим приликама изнашана.

Према наведеноме, стари српски црквени споменици, у нас, моћи ће се ваљда разредити на три групе.

Но даља истраживања, нарочито у још неослобођеним крајевима, лако ће моћи такво груписање оборити и поставити другу, основну, природну, историјску поделу.

У данас још неослобођеном и са уметничког гледишта још неосвештаном делу старе српске државе, имаће, колико се из путничких али нестручњачких достава дознало, многих црквених грађевина, које ће склопом и обликом својим и градивом од кога су, бити значајни подаци за право сазнавање старе српске црквене уметности. Тамо где је било средиште старом, српском државном животу, наћи ће се извесно споменици, према којима су ови у данашњој краљевини, већим делом само слаби одјаци.

Најкорисније би, разуме се, по право сазнање старе српске уметности било, истраживања отпочети на споменицима у Старој Србији.

Велико и широко поље отворено је ту истраживачком раду. Оно чека на посленике. На њему имаће градива које ће моћи дати одговора на многа питања о правом животу српског народа прошлих векова; које ће моћи дати загледати у право знање и умеће народно и које ће моћи показати општу народну духовну тежњу, оличену иначе у оним радовима, којима се научно истраживање и оцењивање у нас данас већ бави.

Поред прикупљања градива снимањем и описивањем, ми смо се, по могућству, старали и о публикацији наших снимака. Обрађали смо се, за тај смер, књижарима издавачима у Берлину, Паризу и Лондону. Налазили смо у њих одзива за дело ограничено на скроман број одабраних снимака само. Но на то ми пристати не могасмо, јер је смер наш да дело наше буде потпуно и свестрано, како би могло послужити као озбиљно и поуздано средство за сазнавање српске старе уметности.

Снимке наше гледали су, у току година, многи страни научењаци, који су у Београду били, и радовали се њиховој публикацији.

Године 1872. снимци су наши били изложени у московском публичном музеју, и стекли су Српском Ученом Друштву признање и похвалу од стране управе истог музеја.

Један познат руски научењак помогао нам је био наћи у Паризу поузданог књижара издавача; али се у нас није био примио услов његов, да му српска влада накнади мањак, ако га имао буде око издавања првих свезака нашег дела.

Да би смо после безуспешних покушаја са појединим књижарима, са својим радом упознали остале издаваче, а и страни научни свет, штампали смо године 1878. у Бечу, мали извештај о својим снимцима под насловом „О *Préhistoire*“. У њему има и једна таблица са нацртима неких снимљених манастира.

У раду око снимања наших уметничких споменика, трудили смо се да их схватимо по свим њиховим значајним белегама у облику и боји, и да све њихове културне и техничке особине највећом вериошћу представимо на хартији. При раду никад заборављали нисмо, да само тачно и верно снимање снимку даје праву употребљивост и научну вредност. У том озбиљном правцу, радићемо и даље, кад рад око снимања споменика, помоћу Српске Краљевске Академије, настављати будемо, чему се с радом надамо.

О озбиљној тежњи нашој у снимању, моћи ће се го-снода Академици и сами уверити разгледајући сад изложене снимке.

Од страних зналаца, који су наше снимке гледали, слушали смо само речи признања. По њиховим речима, снимци су рађени не само сликарском вериошћу, но и археолошким разумевањем.

Из манастира Жиче прикупили смо до данас највише иконописног и орнаментског градива. Студеница дала нам је градива архитектонског и скулптурског. Живопис њен још разгледали нисмо. То исто можемо рећи и о манастиру Каленићу. Оба ова споменика мораћемо, ради

даљег изучавања, по ново познати. Како целим обликом тако и појединим деловима својима занимљива је црква градачка. И њен живопис ваља још снимати. Осим архитектуре и црквеног живота, наведени споменици, а и многи други — као Никоље, Бела Црква, Враћевница и др. — садрже цењених података о ношњи свештених и световних лица, о намештају, оружју и другим стварима од културне вредности.

Снимци наши деле се на две групе. У једну иду они, који би се одмах могли дати на умножавање. Они су израђени или кичицом и бојама — акварели, — или су цртани прилом и пером. Снимци ти садрже архитектуре, иконе, ликове и орнаменте, и рађени су на месту пред ориџиналом.

У другу групу иду на месту са ориџинала снимљене скице, на којима су прибележене мере ради доцнијег тачног извођења њихова шестаром и лењиром. Скице те садрже нацрте основа, пресека, архитектонских конструкција и разних делова са снимљених споменика. Њих ваља још тачно нацртати и тако спремити за умножавање.

На умножавање пак снимака наших, мора ће послужити сви начини данашње усавршене штампарске вештине.

Акварелских снимака имамо данас сто четрдесет и пет. Већи међу њима мере по 44×30 см. а мањи по 19×15 см. Двадесет и осам акварела представљају иконе а сто и седам снимака са орнаментата, сликаних по луковима и сводовима у црквама.

Међу изложеним снимцима има и шест снимака предела — пејсажа. Они се не броје у градиво за публикацију; и грађени су у времену кад се у црквама радити није могао, али кад смо се од рада у црквама одмарали.

Поштујући сваки покушај у нас око снимања старих српских црквених споменика, ми смо поред својих снимака изложили неколико листова из збирке снимака, које је године 1846. израдио познати сликар Димитрије Аврамовић. По налогу тадашњег Министра Просвете прегледао је, у току шеснаест дана, од 12-га до 28. септембра Раваницу, Манастију и неке порушене црквене грађевине у околини. Уз опис свој приложио је Аврамовић и неколико снимака архитектонских и иконописних, који се сад чувају у Народном Музеју.

Мило нам је што се већ пре педесет година у нас појавила мисао о испитивању наших уметничких старина; што се у овима већ тада ценило градиво за потпуније познавање српске прошлости. Наш данашњи рад само је пространији наставак пре педесет година поникле мисли, и ако у ствари није подетакнут покушајем Аврамовићевим, по управо школама у којима смо се, мој друг и ја, учили уметности грађења — архитектури.

Овим се само потврђује да по општној добри и корисна мисао угинути неће и не може.

Зачети пре педесет година; поновљени нашим предлогом Српском Ученом Друштву пре двадесет и осам година, извршиће је према одлуци својој, у потребном пространству, Српска Краљевска Академија.

Господо Академци!

Снимци које ћете изволети удостојити свога посматрања, препише су са уметничких радова, које је у току прошлих векова, израдио српски народ, по тежњи душе своје и по јачини духа свога. Радови су ти сведоци свесног и напредног живота. Они су саставни и битни део народног бића. Они су цењена допуна за ону слику, коју се труди да састави о српској прошлости: српска историја и све друге науке с њоме, које се баве о појавама у духовном животу и раду српскога народа.

Па како Српска Краљевска Академија штити и потпомаже све те науке због висока смера њихова, то је природно и праведно, што је одлучила да такође штити и потпомаже и издавање снимака са старих српских уметничких споменика.

Тиме је Српска Краљевска Академија признала и потврдила знатно место и вредност уметности у народном животу; и депо је понунила обим свога великог и важнога рада око изучавања старе српске образованости.

Одлуком својом, Српска Краљевска Академија подигла је признање, поштовање и цену како себи, тако и целом српском народу.

ОБИЧАН ЧОВЕК

ШАЛА У ТРИ ЧИНА

НАВИСАО

Бранислав Ђ. Њушић

(НАСТАВАК)

XII. ПОЈАВА

Душан, Дамњановић.

Душан Кажем ти, са свим је мало требало па да ме не нађеш: да си раније дошао тако би било.

Дамњановић. Па ја, управо, бојећи се тога и писмо сам ти један дан раније.

Душан. Знам, брате, али сад сам тек добио писмо, сад. Писмо је стигло још јутрос, али сам се ја сад тек вратио из лова.

Дамњановић. Слушај. Можда немамо ни довољно времена; ја ти одмах морам објаснити свој положај да бисмо се саветовали, како да се управљам према твојима. Дакле, ја морам да емигрирам.

Душан Молим те, сав ти стојим на расположењу.

Дамњановић. Тога ради Драгиша — — —

Душан. Петровић?

Дамњановић. Да. Он ће тога ради вечерас прећи у Земун и удесиће тамо да се нађе какав чамац. Ја сам у напред рачунао на тебе, и казао сам да се чамац дотера овде, иза оних врба. То није далеко одавде?

Душан. Са свим си добро смислио; то је овде, испод нашега винограда.

Дамњановић. Тако сам рачунао. Но дотле, док се то удеси, док Драгиша спреми све, док се врати, док нам јави, може проћи два, три па и четири дана: могу ли ја дотле рачунати на твоје гостопримство.

Душан. Шта говориш? Којешта! Ако хоћеш два, три и четири месеца Једва те чекам, а и моји ће ти се радовати.

Дамњановић. Али има ту и неких незгода.

Душан Ничега. Којешта!

Дамњановић Мислим ово на пример: у Београду се не би никако смело сазнати да сам ја овде; ја треба да сам скривен, јер сам већ сад у бегству, па не знам како би то твој отац примио, и у опште, не би ли се то одало.

Душан (*Замисли се*) Да видиш...

Дамњановић Такве се ствари не врше са знањем многих. Један, два пријатеља само... ја сам изабрао тебе и Драгишу.

Душан Па ко би ти и био пречи? — Али, видиш, то си добро приметно. Није ту само мој отац, него нас има ваздан. Код нас је у гостима неки далеки рођак мога оца, један најбољашњи чиновник на свету. Он би те се гнушао кад би чуо да си ти оно писао; он би био кадар чак и да нас ода. Бога ми, он би то био кадар. Није мени ни за што друго само да тебе не омете. То је видиш једна темкоћа и...

Душан Мајци, разуме се. Али признај да је ово добро смишљено; само ваља да смо обазриви, да ти не заборавимо име, знаш да смо узели ма какво произвољно име могли би се и збунити, али овако ћемо се увек опоменути због Мицића. Ево моји иду. Дакле, већ први покушај.

XIII. ПОЈАВА

Марија; Зорка; пребашњи.

Душан А, мајка, Зорка; ходите да вам представим једног свог доброг пријатеља, мог школског друга. Жижж... Владимир Мицић. Дошао је да ме види; нисмо се видели већ годину дана. Ово је моја мајка и моја сестра.

Марија (*Дамњановићу, који хоће да јој пољуби руку*) Живи били, синко. Добро сте дошли, Душан је и онако сам.

Зорка Ја се сећам, да ми је Душан помињао и ваше име, говорећи ми по гдекад о својим друговима **Дамњановић**. Извините, ја сам тако непозван дошао: **Марија**. О, молим...

ЦРКВА СВ. БОГОРОДИЦЕ У ЦАРИГРАДУ (СПОЉА). Сликао Ст. Тодоровић.

Дамњановић Па добро, шта ме саветујеш.

Душан (*Размишља*) Нешто би, донета, требало да те саветујем. Кад се не би казао ко си? Али... не може; немогуће је неказати се. Него, видиш, то би могло бити, да не кажеш ко си, но да се представиш и мојима и свакоме под другим именом? А? Шта мислиш?

Дамњановић Па није рђаво, тако би се још најбоље сачувала ствар.

Душан Знаш шта; ти се сећаш овог нашег школског друга из Јагодине — Владимира Мицића; ето узми његово име, ја ћу те представити као свог друга Владимира Мицића? Бива ли?

Дамњановић Мисао је врло добра.

Душан Управо славна. Под тим си именом безбедан, а после три или четири дана... Зна ли још ко, да си овде?

Дамњановић Нико осим Драгише и моје мајке. Мајци сам поверио.

Зорка Ми једва чекамо госте.

Марија (*Своља се чује жауор и пресирка*) Но, хвала Богу, ево га и Чика Вићентије. Стигао је. Сетите молим вас.

XIV. ПОЈАВА

Вићентије, Арса, пребашњи.

Арса Ево га и Вићентије.

Вићентије Ја сам тачан као сат; ево сам вам пре гостију дошао. Нисте због мене чекали.

Марија Па ипак нам је један гост дошао пре нас.

Душан Гост изненада. Мој школски друг и најбољи пријатељ Влајко Мицић. Ово је мој отац; ово је чика Вићентије, наш рођак и врло добар пријатељ.

Арса Мило ми је, мило ми је. А заједно сте школу учили, а?

Дамњановић Да!

Душан Влајко је родом из Јагодине, па дошао да... **Вићентије**. Из Јагодине?

Дамњановић. Јесте, Господине.

Арса. Ама, да нисте ви нешто син Јованче Мицића?

Дамњановић. Јест, управо његов син.

Вићентије. Јованчине.

Дамњановић. Да!

Арса. Ама ти Јованчине син; Јованчине! *(Загледа и љуби га)* Болаи, брате, ко би се томе надао! Па Јованча је мој најбољи пријатељ.

Вићентије. А тако исто и мој. *(Загледа и он)*

Арса. Ето ти, људи, што ти је судбина. Знали ли море, да смо ми браћа, браћа, браћа а не друго *(Загледа онет Дамњановића)*

Вићентије. Оданна се нисам тако обрадовао; као да сам самога Јованчу видео. *(Загледа га)*

Арса. Па које си му ти дете?

Дамњановић. *(У великој забуни, и рочио докле су га отимали један од другог и тражили)* Једино.

Вићентије. Јединче? Па он је имао много деце.

Душан. *(Да изађе Дамњановића)* Помрла су; сад ми је баш Влајко причао; помрла су.

Арса. Их, болаи брате, а ми о томе и не чуемо ништа.

XV. ПОЈАВА

Никола, иређашки.

Никола. Стигли су гости. *(Одмах се поглачи)*

Марија. Зорка, хајде брже. Хајдете и ви, изволите *(Отрчи одмах и Зорка за њом)*.

Арса. *(Дамњановићу, хватајући га под руку)* Хајде, хајде са мном; нећу да те пусти од себе.

Вићентије. *(Хватајући га с друге стране под руку)* Мило ми је, као да сам самога Јованчу видео. *(Тако га под руку изведу)*

Душан. *(Који је застао, полазећи за њима)* Но, ово је нешто како се писмо нидали. Куд нам паде на памет да нађемо баш то име! *(Оде за њима)*.

ЗАВЕСА ПАДА.

ДРУГИ ЧИН

Соба у виноградској кући са отвореном терасом, над којом се види у воље истурено платно.

I. ПОЈАВА

Дамњановић, Зорка.

(Седи за столом; она чита књигу а он пуши)

Дамњановић. Мене врло пријатно изненађује, што сте у тим песмама умели да нађете збиља најлепша места.

Зорка. Ево слушајте и ово. Зар није лепо:

„Од куд жара мапши мојој?

„Из твојега жарког ока:

„Њему певам; — оно ми је

„Мапши извор и утока. . .

Дамњановић. У вас је одиста песничка душа, а то вас чини још лепшиом.

Зорка. Значи, без тога ја нисам лепа, јел'те? Будите мало сурови; реците ми то.

Дамњановић. Ако желите да говорим истину.

Зорка. А кад би сте казали истину?

Дамњановић. Кад бих казао истину, морао бих вам рећи да сте лепо; да сте врло лепо, а ви би сте ми то морали веровати.

Зорка. Морала? А за што бих морала?

Дамњановић. Јер прво, ја сам врло строг судија, када је реч о лепоти а друго, ја то ни једној девојци до данас нисам казао. Први пут вама и доиста се чудим да имам само толико куражи или боље рећи толико поверљивости. А имам је према вама од првог сусрета.

Зорка. Поверљивости?

Дамњановић. Јест', јест'. Мени се тако чини, као да се ми већ давно познајемо; као да смо одрасли заједно, чини ми се да нема тајне, коју ја вама не бих поверио.

Зорка. Охо! То смо ми врло брзо дошли и до тајана, то су опасне ствари; боље да пређемо онет на Дамњановића, да читамо његове песме *(Прелистава књижницу)* Видите; ја остајем при своме, да тај Дамњановић, који је тако лепе песме нисао, не може бити обичан човек.

Дамњановић. Молим вас, ви ме не разумете. Ја никако не мислим спорити то, да су Дамњановићеве песме лепе; за мене је то мишљење пријатно, то јест и ја се слажем са вашим мишљењем. Али се ипак не могу да помирим с тим, што ви у онште не допуштате, да песник може бити обичан човек.

Зорка. Не кажем ја песник у онште, већ он, Дамњановић. Ја сам и друге песнике читала, истина не толико пута, али сам их читала па, има их за које би и допустила, али Дамњановић. . . он не може бити обичан човек, он чак не сме бити обичан човек.

Дамњановић. А када би ипак био?

Зорка. Кад би био, ја га не бих више волела, то јест'. . . *(Збуни се)*

Дамњановић. *(Устаје живо)* Како? Дакле ви? . . . Ви њега волите?

Зорка. *(Устане такође)* Не, али. . . . Молим вас, ја сам којешта казала, ја волим његове песме и. . . . како да кажем. . . . Не знам. О том ћемо други пут разговарати. *(Побегне)*

II. ПОЈАВА

Дамњановић, сам.

Дамњановић. Дакле ту смо. Тако стојимо, дакле! Песме моје *(Штепа књижницу)* ви сте ми стекле највећу, најдрагоценију награду *(Преврће листове)* Овде је подвукла. А! ево и ово, и ово, све најлепша места. Како их је осетила, како их је нашла! Она их је читала по сто пута; она их увек носи уза се; она другује са мојим песмама и — она ме води. *(Замисли се)* То јест', она воли њега, Дамњановића, кога и не познаје, и у коме она замишља необичног човека; па да ли то значи да она воли и мене *(Седи и замисли се)*

III. ПОЈАВА

Душан, Дамњановић.

Дамњановић. *(Душану, кад овај уђе)* Шта је, јеси ли примио данашњу пошту?

Душан. Јесам.

Дамњановић. Нема ничега од Драгише?

Душан. Нема. А јеси ли ти њему обратио пажњу да на моју адресу пише?

Дамњановић. Да.

Душан. Али има једно писмо на твоју адресу, које је донео нарочити момак из вароши *(Даје му)*.

Дамњановић. То је извесно од моје мајке *(Отворио те прочитао у себи)*. Да, пита ме мајка били смела доћи да ме види. Тек један дан како смо се растали!

Душан. Па нека дође; разуме се нека дође. Али реци ми, није ли то била мала необазривост, што је писмо адресовано на твоје право име?

Дамњановић. Не, јер овај који га је донео, није момак; то је један мој рођак.

Душан. Опет... Одговори твојој мајци, нека дође.

Дамњановић. Та да; али знаш, због ове промене имена мог, како ћемо, кад би мајка дошла.

Душан. Објаснићемо јој ствар.

Дамњановић. Јавићу ја њој да дође, само ако је велика потреба, ако има што да ми саопшти, јер она се заузела за помиловање. А тај мој рођак чека, је ли?

Душан. Да, чека на одговор.

Дамњановић. Хајдемо да му кажем одговор (оде)

рећи рођак. И ако нисмо блиски, ја опет немам ближега од тебе.

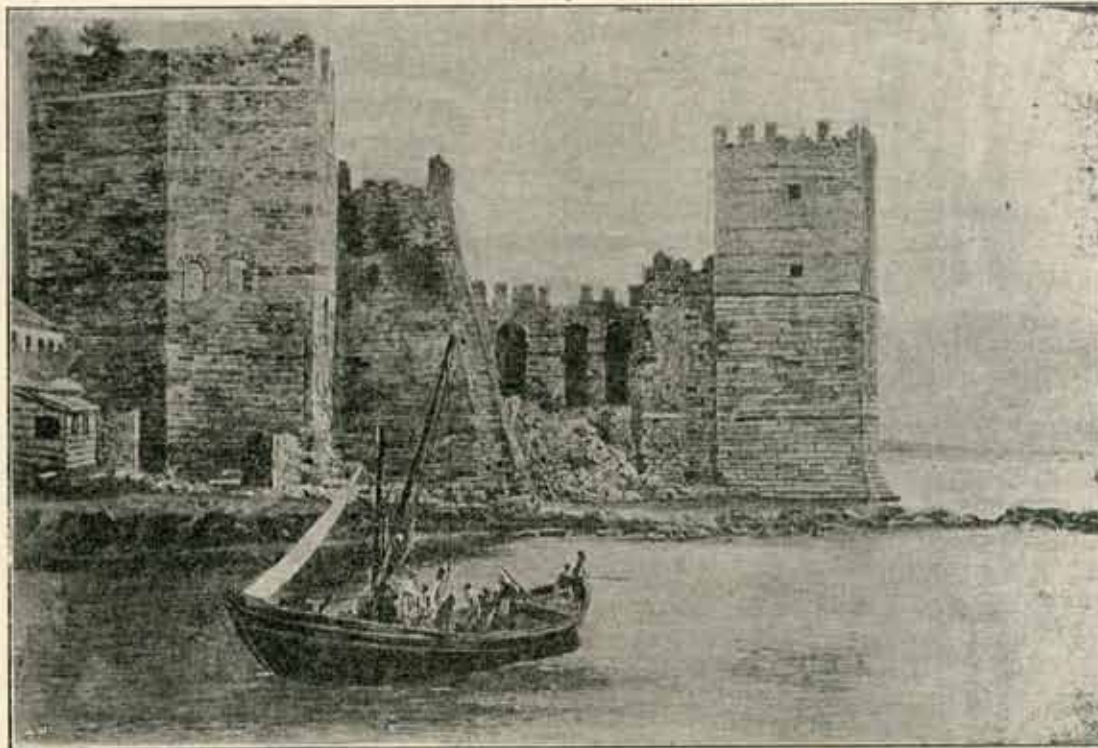
Вићентије. (*Остављајући удницу*) Знаш да немам, немам ни ја; па добро шта имаш да проговоримо? Ето, говори сад, овде у соби, лепо на тенани, а не кад пецамо рибе.

Арса. Видиш, ми смо онако, — како да кажем?... Знаш како је то кад човек има рођака, па... рачунали смо на тебе. Ти си, тако рећи и обећао у неколико, да ћеш нам помоћи кад будемо давали Зорицу.

Вићентије. Јест, онако уз реч.

Арса. То јест, ја не кажем да си обавезан, него више као рођак.

Вићентије. Како као рођак?

БУРБЕВА КУЛА У ЦАРИГРАДУ. Сликао Ст. Тодоровић.

IV. ПОЈАВА

Арса, Вићентије.

(С поља се чује жатор и свађа; удале обојица и носе дугачко штаново на којима су уднице и неке анжене кутијиде у којима су глисте.)

Вићентије. (*Бази кутију с глистама*) Ево ти глисте, твоје су; из твога су винограда; узми их. Али с тобом више ја никада нећу пецати рибе.

Арса. Молим те, није ту реч сада о глистама, него по чему сам сад ја криш, што нисмо ништа унецали

Вићентије. По чему! По томе, што ти не знаш ни најосновније ствари из пецања, јер не умеш да ћутиш: тамај мој пловак почне да мрда, а ти мораш да проговориш.

Арса. Није да морам...

Вићентије. Па оно, да богме, није да мораш него хоћеш. Зар ти мораш мене непрестано испитивати о мојој женидби, па и онда кад пловак зангра. Ето, прозебле ми и ноге за бањадава, па чувај се ти сад: да богме, да се морам женити

Арса. Па добро, Вићентије, жени се; али ја сам као хтео да проговоримо нешто. Знаш како је, отац сам, па морам мислити на све, а ти си ми пријатељ и тако

Арса. Хоћу да кажем, није ствар под морање, него... Ево шта је у ствари и молим те да ме лепо чујеш. Видиш, то је само једна судбина; ништа више него судбина. Дакле, ти видиш, овај Јованчи син је дошао нама у госте?

Вићентије. А, то јест; то право кажем. Са свим паметно. И мени се види добар дечко.

Арса. Па онда, из добре је куће; ти знаш да Јованча добро стоји, а дете је свршило школе.

Вићентије. Та ти је реч паметна, то је особито добра прилика. Ако ме питаш и ја ти то, Арсо, саветујем.

Арса. Е, видиш, то ми је мило што се слажеш са мном. Да ти кажем, дакле, шта сам већ учинио.

Вићентије. Шта?

Арса. То нисам ни Марији казао, али теби морам. Чим сам видео дете а мени се допало, па одмах, брате мој, седнем ти ја те напишем писмо Јованчи као старом пријатељу.

Вићентије. Ама, зар си му писао, Бога ти?

Арса. Казао сам му, да ми је његов син у гостима, да сам га примио само тако може бити, као отац дете своје, па позвао сам и њега — Јованчу — да дође. Молио сам га да дође што пре, јер, казао сам му, имам с њим један важан, врло важан разговор.

Вићентије. Кад си му писао?

Арса. Јуче, и писмо је одмах и отишло дневним возом. Он је још синоћ имао писмо, могао је и ноћас стићи ако је пошао ноћним возом.

Вићентије. Доћи ће он, знам га, доћи ће; или може бити тек данас дневним возом.

Арса. Е, видиш, ја сам му тако написао да се морао одмах одлучити на пут. Ја све верујем да је он већ јутрос стигао у Београд, па за то и хоћу управо с тобом да разговарам. Кад дође, да богме, дочекаћемо га лено, као стари пријатељи. — па знаш, то је незгодно да му ја о тој ствари говорим: није ред да ја као отац намећем неком своје дете, него мислим, то би могао ти, као пријатељ, и то више као са своје стране. А? Шта мислиш?

Вићентије. И с тим се слажем, савршено се слажем. И није лено да му ти говориш, родитељ си; него ћу то ја њему, о томе не брини. Видећеш ти како ја умет да будем пријатељ.

Арса. Знаш, Марија је противна томе, да ми натурамо своје дете; она би волела, да се ствар тако удеси, па да изиђе, као да то Јованча са своје стране тражи.

Вићентије. Не брини ти то; немој ти мене учити како ћу ја, то је моја ствар. Но слушај, ја морам и мало да се одморим; прозебио сам. Да богме да сам морао назнети; где си ти видео још реуматичног човека да пеца рибу!

Арса. Па одмори се, за што се не би одморио? Ако хоћеш попи и један чај или теј од зове, да кажем да ти спреме?

Вићентије. Нећу. Хоћу само да прилегнем мало. Осећам да ме жига овде *(олаже)*.

V. ПОЈАВА

Дамњановић и Душан.

Душан. Можда не би било рђаво, кад би ја мало сишао у Београд? Шта мислиш?

Дамњановић. Одиста не би, пријатно ми је и овде у гостима, али бих ипак волео, да се та ствар скрени што пре.

Душан. Чуо си шта каже твој рођак; врло је могуће да добијеш и помиловање, сутра ће се поднети предлог.

Дамњановић. Право да ти кажем, не знам за што, али сада веома желим помиловање.

Душан. Онда ћу сутра у Београд; боље је за сутра да останем.

VI. ПОЈАВА

Никола. Пређашњи. За тим Мицић.

Никола. Један господин дошао, тражи нашег господина.

Душан. Валада гост какав? А где је отац? Нека дође тај господин овамо. *(Никола отвара врата те пропуста Мицића а сам се уклања)*

Мицић. *(Паланачки трговац, без кравате, са ланцем о врату; носи куфер са собом)* А је ли овде Арса?

Душан. Мој отац; сад ћемо га знати.

Мицић. А, ти си његов син? Е, жив био, жив био! Како? Шта радиш? Ти си, је ли, учио школу са мојим Влајком?

Душан. Са којим Влајком?

Мицић. Па ја сам Влајков отац, Мицић из Јагодине.

Душан
Дамњановић } *(огражени)* Мицић!

Дамњановић. Ама, отац Влајка Мицића?

Душан. Из Јагодине?

Дамњановић. То не може бити!

Мицић. Ето ти сад, не може бити! Као да ја не знам, ко сам ја!

Душан. То јест; то може бити, али... Како да кажем... Молим вас седите, а... Ви сте валада из Јагодине?

Мицић. Јест' из Јагодине, па дошао. Пише ми Арса, каже: мој син Влајко овде у гостима, а Влајко, брате, ено га у Јагодини, жив и здрав. Ко ће му га знати шта је то, тек знам, као два и два четири, да је Влајко у Јагодини. Питам Влајка, не зна; погледам Влајка, тамо је, у Јагодини; е па шта му је онда то? То није чиста посла!

Дамњановић. *(За се)* Боже Господе, шта ћемо сад?

Душан. *(За се)* Ово је, да те Бог сачува! *(Гласно)* Управо има једна ствар, али молим вас седите, седите, ја ћу вам ту ствар објаснити; или, боље, ето овај Господин *(Показује на Дамњановића)*, он ће вам ту ствар још боље објаснити.

Дамњановић. Ја! Ја не умет ништа да објасним. Цела је ствар управо загонетка.

Мицић. Ама каква загонетка. Нема ту загонетке. Ја сам хтео да идем право у полицију; после кажем, хајде да идем најпре до Арсе, да видим шта је то?

Душан. Са свим сте добро урадили што сте најпре дошли овамо да се објаснимо. Ја ћу вам одмах ствар објаснити; дакле, као што вам је познато, ваш се син зове Влајко.

Мицић. Па да богме да ми је то познато.

Душан. Јест, ваш син је управо сад у Јагодини; то је сушта истина.

Мицић. Знам ја то, али... Где је, Бога вам, Арса *(Дигне се)* Хоћу да видим шта ми је он то писао.

Душан. *(Прећашено)* То јест', молим вас, будите стрпљиви, ствар се на крају крајева мора објаснити. Знају ја оца; сачекајте га. Дакле, видите, самим стицајем околности, моментално или управо рећи привремено, ваш је син овај мој пријатељ.

Дамњановић. Привремено, знате.

Мицић. Ама, шта је вама децо! Мислите ли да сам ја луд те не знам ко је мој син. А после, и то нека ви је на знање, немам ја никакве привремене деце.

Душан. Али молим вас, стрпите се само за мало, ова се ствар мора на крају крајева објаснити.

Мицић. Где је молим те Арса, па ћу се ја то с њим објаснити.

Душан. Међу тим, ствар је врло проста, само кад би сте хтели да ме саслушате. Видите, и овај мој друг и ја, ми смо најбољи пријатељи нашега Влајка, и ми, што је главно, знамо и признајемо то, да је он у Јагодини. И кад ми то признајемо, онда је одиста ствар врло проста. Дакле, видите, овај мој пријатељ осуђен је, осуђен је за политику, писао је, знате, по новинама; он тако пише по гдекад и то противу владе.

Мицић. Ако, посветила му се! Нека пише.

Дамњановић. Ето видите. Браво, ви сте човек!

Мицић. А, ја што се тиче начела, то јесам *(уљеска се по зрудима)* Ја сам начелан!

Душан. Браво! Па видите, молим вас, онда нас ви морате помоћи; морате нас због начела помоћи.

Мицић. Ама, шта да вас помогнем?

Душан. Дакле чујте најпре у чему је ствар. Овај мој пријатељ, као што вам рекох, због тога што је тако писао, осуђен је на шест месеца затвора и, дабоме он би то морао и одржати.

Мицић. Морао би. Ако га је власт осудила, морао би.

Душан. Дакле, он се спрема да побегне.

Дамњановић. У Аустро-Угарску.

Мицић. Онако!

Душан. Јест. За то је, дакле, и дошао к мени, док се спреми чамац, а да га не би познали ни овде код мене: он је узео име једног свог најбољег пријатеља, нашега сина. Ето то је цела ствар.

Мицић. Ама, па да се то нешто не изврне, па да мој син мора да одржи оних шест месеца затвора; то знаш? Начело, начело али...

Дамњановић. Та за Бога, писам ја то име узео пред властима, већ само овде, у винограду, управо у фамилији.

Душан. Са свим невино; то је више шала.

Мицић. Није баш ни шала.

Душан. Од вас се не тражи ништа више, већ само овде код нас да не одате, да он није ваш син; другим речима, ви га морате привремено признати за свога сина. То је све, а онда — ви то, знате, морате учинити и за љубав начела.

Мицић. Оно, како да вам кажем, ја сам за љубав тога начела већ доста чуда почињо; а није да се бојим: ето један пут сам се за љубав начела посвађао и са женом, али...

Душан. Овде бисте управо учинили највеће дело и жртву начелу.

VI. ПОЈАВА

Арса, Марија, Зорка, Вићентије, Никола и пређашњи.

Арса. *(Притрчи први и загрли Мицића)* Опрости, опрости брате!

Вићентије. И мени да опростиш. *(Загрли га и он)*

Арса. Сад ми тек момак рече да је један путник стигао, одмах сам се сетио да си ти. А где је твој сандук? *(Нађе га)* На, носи ово *(Да момку, који одлази)*

Вићентије. Да сам знао да ћеш овим возом доћи, ја бих дошао, изишао бих на станицу.

Мицић. За што, молим те.

Арса. Па како си, како? А? Добро изгледаш. А, чекај да те познам, ово је моја жена, моја ћерка, мој син и Влајко кога ја не одвајам од својега детета.

Мицић. То јест... *(буни се)*

Душан. Да, ја сам већ говорио Господину Мицићу, да је његов Влајко овде као у својој кући.

Вићентије. Замисли само како смо се изненадили, кад нам рече да је твој син.

Мицић. Кој?

Душан. *(Мицићу)* Знате, начело је овде важније од свега, дакле, другим речима, Господин Вићентије каже како нас је то пријатно изненадило и, разуме се, мило нам је било, знајући да ће то и вама бити мило, јер знате, кад човек помисли на начело.

Мицић. Да, да, мило ми је! Па како си ти Арсо; како? Како жена, деца? Здрава су, а? Мило ми је. А ти Вићентије?

Вићентије. Ја тако....

Мицић. Грдно си оматорио.

Вићентије. То јест, по чем ти то мислиш?

Марија. Како је госпођа?

Арса. Истина, болаи, па зар сем Влајка, сва ти деца помрла? А ја о томе ништа не знам.

Мицић. Како? Имам, брате, шесторо деце.

Вићентије. Шесторо?! А Влајко каже, да ти је он једини?

Мицић. Ама кој Влајко?

Душан. То јест, молим да се разумемо. Дакле, ваш син Влајко... Знате, ту је начело главна ствар, — он је управо казао, да је он једини мушки.

Мицић. Ама, имам ја још три сина код куће!

Арса. Како?

Дамњановић. *(Врло збуњен)* Да.... нас смо три брата, ја и још двојица.

Душан. Ствар је донекле потекла из неспоразума, који се може десити и код мање заплетених предмета по што су деца. Дакле, из тога неспоразума, за који се за сада не може тачно да сазна, да ли је потекао услед негодно постављеног питања или рђаво исказаног одговора, изродило се, или боље, излегло се.... Другим речима, мој отац се јако радује нашем доласку, Газда Јованча, те, кад вам је већ син овде, да проведете у нашем друштву дан два, да будемо заједно. Видите, како је овде код нас лепо? Овде је управо одлично и.... молим вас, бар овде треба да је човек начелан. Је д'те?

Мицић. Јест, брате; не кажем да не треба.

Зорка. *(Дамњановићу)* Видите ли, како смо вас пријатно изненадили. Ви нисте ни знали да је отац позвао Господина нашега оца.

Дамњановић. Одиста изненадио сам се!

Душан. И тек како се обрадовао! О, да сте видели кад су се загрлили! То је одиста дирљива сцена, кад се загрле син и отац.

Мицић. Ама, кој се загрлио?

Душан. Знате, говорим у опште о љубави синовљој и родитељској.

Марија. Али за Бога, Арсо, држимо човека на ногама а тек што је стигао. Нисмо га ни понудили.

Арса. Право кажем. Хајде, Јованче; ево овамо у собу, ако хоћеш да се умијеш. Ево овамо су ти и ствари

Мицић. А, баш те молим. *(Одлази, а тако исто и остали за њим а само остају Зорка, Дамњановић и Душан)*

VII. ПОЈАВА

Душан, Дамњановић Зорка.

Душан. *(Који је ишао, враћа се те Дамњановићу на страни)* Ја морам тамо, да ствар потврђајем, јер видиш, не иде баш глатко.

Дамњановић. Молим те, јер ја не умест ништа, ја бих само одматгао.

Душан. Не брини. *(Оде)*

(НАСТАВЉА СЕ)

БРИГА

РОМАН

НАПИСАО

ХЕРМАН СУДЕРМАН

(7)

(НАСТАВАК)

XV.

Несказана беда беше овлада мајуром. У соби за ста- новане лежао је отац на болесничкој постели, јечао, неовао и проклињао час свога рођења. У мирним ча- совима ухватио би руку своје жене, молио је сузним очима за опроштај, што је њену судбину привезао за свој по- кварени живот, и обећао би да је у будуће начини бо- гатом и срећном. Богатом пре свега — богатом!

Било је доцкан. Његове благе речи нису више имале утицаја на њу, њено би страхом намучено срце почуло кроз њих већ невоље, које су, као увек, морале доћи за њима. Увелих образа и угашених очију мицала се трмо тамо амо, не давши никада гласа жалбе од себе, двогубо достојна жићења у своме ћутању.

Али се на њу не сажали нико, чак ни Бог ни вечита судбина. Она би уморија из дана у дан; на њену бледу, плавим жилама непрекрштано чезу као да је већ био утиснут жиг смрти, а срећа, за којом је чезнула целог века, била је даља него ли икада.

Једини, који би јој могао помоћи, био је Павле, али се он шуњао око ње као кривац, једва се усуђивао да јој јутром пружи руку да се поздраве, а када би га она погледала, он би оборио очи. Да је била мање отупила и опхрвана јаком, морало би јој се из његова необична понашања породити ма каква сумња, али у своме жаду она је једино осећала да јој недостаје његове утехе.

Једином у сумрак, када је, као обично после рада, рио по развалинама згаришта, пађе она за њим, седе поред њега на истрошени темељ и покуша да заподене разговор са њим, али га је он избегавао као што је чинио и иначе.

„Павле, не буди тако тврда срца према мени“, за- моли га она, а очи јој се овлажише.

„Па ја ти ништа не чиним, мајко“, рече он и стисну зубе.

„Павле, ти нешто имаш противу мене!“

„Немам, мати!“

„Мислиш ли да сам крива пожару?“

Тада он врисну јаво, обухвати је око колена и плакаше као дете, али када му она хтеде погладити косу, једино миловање које му је иначе указивала, скочи он, одгурну је и повика:

„Не дотичи ме се, мати — нисам тога достојан!“

Затим јој окрете леђа и оде на рудину.

Од онога тренутка, када се први пут пробудио после пожара, усади му се у главу мисао, које се више не ослободи, мисао: да је свему крив он, једино он.

„Да се нисам скитао“, тако је говорио у себи, „да сам чувао кућу, као што ми је била дужност, несрећа се баш никако не би могла догодити.“

Сва његова тајна слутња учини му се сада као кри- вица, коју је учинио према отинској кући.

Као год Исус у Гетсиманији, тако се он борио са својим срцем да нађе покајања и опроштаја. — Али му нигде страх не даде мира. У сваком тренутку играли су пламенови пред његовим очима, а када би у вече легао у постељу и унезверено гледао у мрак, учинило би му се као да из свих пукотина избијају ватрени млазеви, као да га опкољавају облаци црнога дима место таме ноћне.

О виновнику пожара није себи још могао створити појма; бриге, које га обузеше поново, биле су одвећ ве-

лике, те га је смео мислити о освети. — Није се имало што је најпотребније, једва је могао још прибављати новац потребан за лекове. Премишљао је и рачунао дан и ноћ и смишљао је велике планове да прибави најпотребнију готовину. Писао је и браћи, не би ли му могли својим утицајем набавити са умереним интересом коју стотину талира. Они му одговорише врло жалосно да су сами тако оптерећени дуговима, да је немогуће да још рачунају на кредит. Готфрид, наставник, до душе се пре краткога времена био верио с имућном младом девојком, и Павле је био уверен да му не би било тешко да придобије њену породицу да му позајми скромну суму, али је он напротив стављао, да би се достојанство његова положаја понизило услед такве молбе; тврдио је да се мора бојати да би се компромитовао код свога таста, када би му пре вре- мена изнео своје право стање.

При свем том била је срећа што је жетва репице већ била продата и предата и што су кромпири већим делом још били у земљи. — Тако се могло доћи до мало готова новца, који је био довољан за подмирење најпречих издатака. Разуме се да се није могло ни мислити на то да се поново подигне житница! —

Усред жалосних рушевина, опкољених изгорелим гре- дама и распалим зидовима, усправљала се са својим црним телом и витким вратом Црна Суза, једина ствар, која је спасена од пропасти, сем још неколико бедних те- жакних кола.

Близнаке, које су у ово мучно доба изгубиле много од своје веселости, и које су ћеретале и кикотале само по скривеним кутовима, обилазиле су плашљиво око ње, а када се отац први пут подиже са своје болесничке по- стеле и када кроз прозор спази црну грдобу, стеже не- сице и узвикну:

„Што не пустиш да изгори ова несрећа?“

Али је Павле још топлије пригрли. „Сада би било време, да опет прорадиш“, говораше он, дрмаше око точка и гледаше у казан; у вече би резао из липовине мале моделе, а једнога дана је писао Готфриду: „Пошли ми из ваше школске књижице неколико књига о уређењу парних машина. Нешто ми се чини као да од тога много зависи срећа наше куће.“ — Али се Готфрид није могао умолити; прво што се противи његовим начелима да узима из књижице књиге које сам не употребљује, а друго што оне Павлу иначе не би користиле, пошто се не ра- зуме у теориској физици. — Затим се обрати Максу. Овај му одмах посла десет фуната тешки пакет са са- свим новим књигама, уз које беше рачун од педесет ма- рака. Он одлучи да књиге задржи и педесет марака по- ступно заштеди. „За Црну Сузу нема ништа одвећ скупо“, говорио је он.

Али нађе нов немар.

Једнога јутра дођоше једна кола, на којима су поред жандара била два туђа господина, од којих се један, пу- начак човек од својих четрдесет година, са златним нао- чарима на носу, представи као истражни судија.

Павле се уплаши, јер осети да мора много што шта да прикрије.

Истражни судија разгледа прво место пожара, на- прави нацрт темела и запита где су била врата и прозори, затим скупи послугу и испита је до ситуација шта су ра- дили уочи тога дана и све до тренутка пожара.

Павле је стајао блед и дршћући поред њих, а када судија пусти послугу, да њега самога саслуша, учини му се као да се приближио смак света.

„Јесте ли били на дан пре пожара у житници?“ упита судија.

„Јесам.“

„Пушите ли?“

„Не пушим.“

„Сећате ли се да сте ма којим начином руковали ватром, палидрвцима или чиме сличним?“

„Нисам — сувише сам пажљив за то.“

„Када сте били последњи пут у житици?“

„У осам сахата у вече.“

„Шта сте радили тамо?“

„Обилазио сам као свако вече пре него затворим врата.“

„Затварате ли врата лично?“

„Затварам — увек.“

„Јесте ли што опазили те вечери?“

„Нисам.“

„Нисте ли видели да се когод шуња по околини.“

Удари га нешто као муња. У овоме тренутку тек се сети сенке, коју је видео у почетку пожара у шуми како се сагиње. Али то није било у околини. И дубоко уздахнувши одговори: „Нисам!“

Тако, сада ће бити! помисли он — прво питање већ је морало обелоданити његову ноћну шетњу, морало је издати тајну, коју је до сад скривао у најдубљој унутрашњости.

Али не. Истражни судија намах прекиде, на рече после кратке почивке.

„До пре краткога времена служио је у Вас један слуга, по имену Раудсуз.“

„Јесте“, одговори он и погледа унезверено у судију. Дакле је то Раудсуз, на кога се своди сумња.

„Зашто сте га отпустили?“

Он исприча потанко онај ужасни догађај, али се добро узе на ум, да приказ са Дугласом, који му је претходно, што је могуће више притаји. Када је пребродно прву опасност, опет се умири.

Бележник је марљиво бележио, а истражни судија набра веће, као да је већ сасвим начисто. Када је Павле довршио, даде миг жандару, који се хутке окрете и пође путем за Хеленентал.

„А сада хајдемо Вашем господину оцу!“ рече судија. „Да ли је у таквом стању да се може саслушати?“

„Чекајте да видим“, одговори Павле и оде у болесничкову собу.

Отац му је седео усправљено у постели, његове очи севаху, а у његовим пртима лежао је одсав мучно угушене срџбе.

„Нека само дођу!“ довикну он Павлу, „до душе све је то залудница — правога се не усуђују обедити — али нека само дођу!“

И он исприча истражном судији приказ борбе, али баш оно, што је Павле стидљиво прикрио, свађу с Дугласом и дражење пса, то изнесе с хвалисавом брбљивошћу пред туђе људе. Судија се почеша сумњиво по глави, а његов бележник бележио је марљиво.

Када Мајерхерфер дође до онога тренутка, када је ваљало да опише посредовање свога сина, ућута. Из његова ока изби према њему зрак, у коме је, јаво се истичући, буктао пламен пркоса и срџбе.

„Па шта даље?“ упита судија.

„Стар сам човек“, гуњаво је кроза зубе, „не гоните ме да испричам своју рођену бруку.“

Судија се задовољи. Када запита старца да ли није већ раније сумњао на Михаила Раудсуза, насмеја се тајанствено у себи и прогунђа: „Руку, бедну руку можда је позајмио, али“ — он ућута. —

„Али?“

„Штета, господине судија, што правда носи везу пред очима“, одговори он с подсмехљивим осмехом — „немам више шта да кажем.“ —

Судија и бележник згледаше се сумњиво, па закључише испит.

„Хоће ли Михаил Раудсуз бити притворен?“ упита Павле господу, пре него се попеше у кола.

„Надам се да је већ“, одговори судија. „Он је у пијанству изјавио много што шта сумњиво, и што смо сазнали од Вас, више је него довољно да се поведе истрага противу њега. Разуме се да се много што шта још мора разјаснити.“

И с тим одоше.

Дуго је гледао Павле за колима.

Последње речи судијине пробудише у њему поново страх, и док минуше недеље и истрага њаше својим током, седео је бојећи се и дршћући код куће, готово као да ће пресуда њега, и само њега уништити.

Павле с мајком и са сестрама добише позив за протни суд, само је оцу остављено на пољу да код куће буде последњи пут саслушан и заклет. Али он изјави да ће се радије у судници мртав склокати, него ли да седи код куће, док уништача његова имања пуштају у слободу. На кога је при том мислио, остави у неизвесности; само да то није био оптужени момак, наговести довољно јасно.

Дође дан претреса. Павле је био израдио за оца посила, да не мора ни корак непажити. На њима га подигоше у кола и наместише згодно у сено.

Биле су то јадне талиге, на којима се породица Мајерхерфер одвезе у град, јер су боља кола сва изгорела. Лотре је Павле скинуо и на њихово место наместио дрвени сандук; преко завежљаја сламе, који су служили место седишта, пребацио је био стара коњска ћебета, која су услед година била исцедана и избледела. Усред ове сиротиње лежао је господар јецајући и неусуђући; горе је седела његова жена, бледа, јадна и скрушена, као да је дух распадан; вечно бујна младост, која успава чак и на развалинама, смејала се из два пестина пара очију, а напред, као управљач ових жалосних кола, седео је Павле и гледао снужено преда се, јер се стидео што не може набавити поносија кола за своје, које први пут заједно вози на далеко.

На пожутелој рудини простирали су се уморни зраци новембарскога сунца, чунави бокори вриска стрчаху између жутих, танких трава, местимице беласкаху се кишне барице, а са закржљалих врба крај пута спуштаху се усамљени листићи као мртви лептири.

„Знаш ли још како смо пре двадесет и једне године прошли истим путем?“ рече госпођа Јелисавета своме мужу и баца поглед на Павла, кога је онда држала на грудима.

Мајерхерфер прогунђа нешто, јер није био пријатељ успомена, таквих успомена. Али госпођа Јелисавета склопи руке и мишљаше о многом чем; ну као да то није било ништа жалосно, јер се смешкала при том.

Што се кола више приближише мети, Павлу би све теже око срца. Он се пропе на своме седишту, а кроз удове га прође језа за језом.

Неугодном јасношћу стајала му је пред очима дивља ноћ пожара, а усред онога страха, да стоји пред туђим људима и говори, обузе га као неки осећај среће, када се сећао, како је у диму и пламену стајао на врх стрмога крова, радећи и заповедајући као једини, кога су сви слушали, једини који је усред те забуне остао присебан. „Можда ћу ипак моћи издржати, ако се баш мора!“ рече он, тешећи се, али у толико се више удуби затим у поглед на своје јадно, угњетено, напавено и увело биће. — Неће никада бити друкче — може бити само горе из године у годину — говораше он; тада зачу иза себе матер како уздише, и што је баш помислио, учини му се као срамно, бездушно себичњаштво.

„Ради мене се не мора“, прогунђа он — а кола минуше градске вратнице.

Пред првеном судском зградом с високим каменним ступњима и засвођеним прозорима стадоше кола. Недалеко одатле стајале су једне добро познате двоколице, а кочијаш на седишту носио је на својој кани још исте кићанке, које су некада толико импонувале Павлу, док је био конфирманат.

Када усправише оца, снази их и он. „Е, дошао је и лупеж“, узвикну он, „баш да видим да ли ће моћи издржати мој поглед!“

Затим га изнесе Павле спомоћу једнога судскога служитеља уз ступице до собе за сведоке. Мати и сестре пођоше за њима, а људи застадоше и посматраху ову жалосну латију.

Чекаоница за сведоке била је пуна људи: махом становници из Хеленентала. У једноме углу стајала је гомилица просяака, једна жена подбула лица, са првеном струком око појаса, у којој је спавало једно одојче. За боре њене сукње беше се примило мало јато издеране деце, која се чепаху по глави и потајно муваху у ребра. То је била породица оптуженога, која је хтела да сведочи да је отац оне ноћи био код куће.

Мајерхефер се протезао и прошињао у својој столици и бацао је изазивачке погледе око себе. Чинило му се данас више него икад да је велики човек, јунак и мученик у исти мах.

Врата се отворише, и Дуглас са Јелисаветом се појавише на прагу.

Мајерхефер му добаци отрован поглед, па се онда смешкао подругљиво у себи. Дуглас и не обрати пажњу на њ, већ седе у супротни угао, повукавши са собом Јелисавету. Она је изгледала бледа и потресена, и била је плашљива, бојажљива понашања, које је јамачно било изазвано туђом, непријатном околином.

Она се поклониле овлашним осмехом матери и сестрама и погледа Павла замишљеним погледом, као да га што пита.

Он обори очи, јер не могаде издржати погледа. — Мати јој хтеде прићи, али је Мајерхефер ухвати за сукњу и рече, гласније него ли је било потребно: „да се ниси усудила!“

Павле је био као укочен. Колена му клецаху, на челу му је био тежак притисак, који му је кратко сваку помисао.

„Ти ћеш јој нанети срамоту“, мрмљао је непрекидно преда се, не знајући шта говори.

Унутра у поротничкој дворници поче саслушавање сведока. Позвање једнога по једнога.

Прво дођоше на ред надничари, затим крчмар, у чијој је крчми Раудеуз говорио што шта, затим она подерана гомилица у углу. — Соба се поче испражњавати. — Затим прозваше име господина Дугласа. Он шапу својој кћери на ухо неколико речи, које су се јамачно тичале Мајерхеферових, па оде својим широким кораком.

Скрстивши руке у крило, седела је она сада усамљена поред зида. Јака румен од узбуђења беше јој облила образе. Гледала је врло љупко и плашљиво, а њено просто, природно биће одртавало се у сваком њеном покрету.

Мати не скиде очију са ње, а покатад погледаше она на Павла и смејаше се при том као у сну.

Прође четврт сахата, па прозваше и Јелисаветино име. Она добаци још један пријатан поглед матери, па ишчезе у вратима. Њено саслушање није трајало дуго. — „Господин Мајерхефер отац“ — викну момак из дворнице и дотрча да Павлу помогне понети столицу.

Стари се испрени и наду образе, па се опет затури с мунким тихим степањем, радостан у себи што сме играти тако успешну улогу.

Пространа поротничка дворница истоини се пред Павловим очима у ружичасту маглу, неразговорно виде он густо збијена лица која гледају на њега или оца, па мораде дворницу опет напустити.

Сестре, које су дотле радознано гледале око себе, почеше се бојати. Да би угушиле страх, почеше јести намазани хлеб који су биле понеле. Павле их је соколино и одбијао је кобасицу коју су му великодушно понудиле.

Мати се беше повука у угао, дрхтале тихо и говорила би с времена на време: „Шта ли то хоће од мене?“

„Господин Мајерхефер син“, разлеже се с врата.

За тренутак после тога стајао је у високом, људима испуњеном простору пред узвишеним столом, за којим је седело неколико људи строга и озбиљна лица; само један, који је био сео мало у страну, смешкао се непрекидно. То је био државни тужилац, кога се плаши цео свет. На десној страни дворнице седела је исто тако на узвишеним седиштима гомилица часних грађана, којима се видело да им је досадно и који перорезима, парчетима хартије и другим прекраћаваху време. То су били поротници. На левој страни седео је у затвореној клупи оптужени. Он се домигивао са гледаоцима и начини лице, као да се овај претрес тиче свакога другог, само не њега. Тако љубазнога још није Павле никада видео овога туробнога човека.

„Ви се зовете Павле Мајерхефер, рођени сте тад и тад, вероисповести евангеличке итд.“ питао је средњи судија, човек сасвим кратко ошишане косе и оштрога носа, читајући податке из велике једне свеске. То је чинио мирољубивим мрмљавим тоном, али намах му глас постаде одсечан и оштар као пож и очи му оборише муње на Павла.

„Пре Вашег саслушања, господине Павле Мајерхефере, обраћам Вам пажњу на то, да свој показ после морате потврдити заклетвом.“

Павла обузе језа. Као убој пројури му реч „заклетва“ кроз срце. Учини му се као да мора пасти и сакрити своје лице од свих посматралачких очију, које на њ гледаху.

А затим осети у себи поступну промену. Упрте очи ишчезоше — дворница потону у маглу, и што му је више говорио судији звучни, оштри глас, што је више чуо да му се прети небеским и земаљским казнама, све му се више учини као да је сасвим сам с оним човеком у пространој дворници, и сва његова тежња упути се на то да му одговори тако, да Јелисавету и не помене. „Дед“ сада — сада се покажи да си човек“, викало је нешто у њему. Беше то осећај сличан ономе, када је седео онда горе на крову; његов се дух изомстри, а потмули притисак, који га је вазда гњавио, снаде с њега, као да се дреше ланци, којима је био снутан.

Он исприча мирним, јасним речима шта зна о оптуженом и описивао је његово биће; исприча и како се у души осећао сродан са њим.

Када то рече, прође кроз дворницу мрмљање, поротници испустише одсечке хартије, а два се перореза затворише са звуком.

„Шта је било, када се господин Дуглас сукобио с Вашим оцем?“ упита председник.

„То не могу рећи“, одговори он чврстим гласом.

„Зашто не?“

„Морао бих зло говорити о своме оцу!“ одговори он.

„Шта то значи: „зло“ упита председник. „Хоћете ли тиме да кажете да се бојите да свога оца изложите кажњиву поступку?“

„Да“, одговори он тихо.

Опет прође мрмљање кроз дворницу, а иза леђа чу он шкргућући глас свога оца: „Неваљали деран!“ Али га то не збуну.

„Закон Вам допушта да у таквом случају одбијете исказ“, настави председник. „Али откуда то да се Ваш отац окомио на Раудеуза?“

Без муцања исприча он догађај, само када је морао исповедити, како је оца однео у кућу, задрхта му глас, и он се окрете, као да хоће да га замоли за опроштај.

Стари је био стеган неспире, а зуби му цвекоташу. Морао је доживети да му рођени син здере јуначки венац са главе.

„А пошто сте момка отпустили, нисте га више ни видели ни што чули о њему?“ упита председник.

„Нисам...“

„Када сте се пробудили оне ноћи пожара, шта сте прво видели?“ упита он даље.

Дуго ћутање. Павле се маши обема рукама чела и устукну два корака назад.

Покрет сажалења прође кроз дворницу. Сви мишљаху да га је онхрвала успомена на онај страшни тренутак.

Ћутање је још трајало.

„Та одговорите.“

„Ја — нисам — спавао.“

„Били сте дакле још будни?... Јесте ли били у својој соби, када сте спазили прве знаке пожара?“

„Нисам.“

„А где сте били?“

„У — врту — хелененталском.“

Настаде потмуо жагор, који пређе у врену, када стари Дуглас, скочивши са свога седишта, громким гласом викну по дворници: „Шта сте ту тражили?“ Стари Мајерхер ошона, Јелисавета се промени у лицу и паде главом тешко на наслоп од клупе.

Председник узне звонце.

„Молим сведока за мир“, рече он, „ја једино стављам питања. При поновљеном испад уклонићу Вас из дворнице. — Дакле, Павле Мајерхере, шта сте тражили у врту хелененталском?“

У истом тренутку подиже се у дну нови жагор, а у одељењу за сведоке начини се круг око Јелисавете.

„Шта је то?“ упита председник.

Државни тужилац, коме ни трунка у дворници не измаче из вида, паже се к њему и дошау му с многозначајним осмехом:

„Сведок Јелисавета пала је у несвест.“

Тада се насмеши и председник, а насмешише се и све судије.

Јелисавета, наслоњена на оца, изиђе из дворнице....

Сада се подиже један човечуљак оштра лика, који је седео пред оптуженим и све се време играо свежњем кључева, па рече:

„Молим господина председника да се претрес одложи за пет минута, пошто је присуство умешаног сведока врло значајно.“

Павле оштро погледа овога човека. Претрес би одложен.

Ових пет минута била су читава вечност. Павлу допустише да седи на клупу за сведоке. Отац га је гледао необично бесним очима, али му ничим не показа да би хтео с њим говорити.

Јелисавету вратише у дворницу, бледу као крпа, а Павле ступи поново пред судије.

„Опомињем Вас још једном“, поче председник, „да се у свему тачно придржавате истине, јер Вам је познато да свака реч Вашег исказа има да се потврди заклетвом.“

„Знам“, рече Павле.

„Али Ви имате право, као што знате, да се уздржите од исказа, ако мислите да ћете Ви или који Ваш сродник због тога бити изложени казни. Хоћете ли и можете ли, као мало час, да се и сада користите тим правом?“

„Нећу.“

Он то изговори одлучним, јасним гласом, јер се у њему створи извесност, да ће Јелисаветина част коначно пропасти, ако сада ћути.

„Али ако моја заклетва буде кривоклетство?“ разлеже се затим у његовој савести. Било је доцкан.

„Дакле — шта сте тражили у врту?“ упита председник.

„Хтео сам — изгладити што се моја кућа огрешила према Дугласу.“

Жагор разочарења и неверовања прође кроз дворницу.

„И ради тога сте се шуњали по туђем врту?“

„Осетио сам жељу да на кога наиђем, кога бих могао молити за опроштај.“

„И за то сте изабрали поћ?“

„Нисам могао спавати.“

„И Ваш Вас немир тамо отерао?“

„Јесте.“

„Јесте ли на кога наишли у врту?“

„Нисам.“

„Јесте ли и раније већ кадгод у то време били онде?“

Дуга почивка; затим претури преко уста оштр „Нисам“, али сада тихо и устежући се, као да га је отео од савести....

Затегнутост, која је била обузела све духове, поче попуштати, председник је презвртао по актима, а Јелисавета га је гледала круним угашеним очима.

„Где сте били, када сте први пут спазили знаке пожара?“

„Од прилике на двадесет корака пред хелененталском кућом!“

„Па шта сте онда учинили?“

„Био сам се врло уплашио и одмах сам се вратио кући.“

„Којим сте путем изишли из врта?“

„Преко ограда.“

„Ви дакле нисте отворили врата, која воде из врта у дворнице?“

„Нисам.“

„И нисте прошли поред забата?“

„Нисам.“

Мали се немир осети у дворници. Човечуљак са свежњем кључева подиже се и рече:

„Молим господина председника да још једном саслуша госпођицу Дуглас о томе, што јој се чини да је чула те ноћи.“

„Госпођице Дуглас, молим“, рече председник.

С другим погледом на Павла изиђе она. Једно поред другог стајали су сада у пространој, пуној дворници, као да су своји.

„На коју су страну ишчезли кораки које сте чули, када Вас је пробудила светлост пожара?“

„Ка двориншту“, одговори она тихо, једва чујно.

„И јесте ли баш разговарали чули како се затвара брава на вратима од врта?“

„Јесам.“

„Размислите се добро, да се нисте преварили?“

„Нисам се преварила“, одговори она тихо, али одлучно.

„Хвала. Можете сести.“

Непоуздана корака врати се она своме седишту. Од онога судбоносног „Нисам“ није скидала погледа с Павла. Изгледало је да је на све друго заборавила.

„Када сте прешли преко ограда, којим сте путем пошли?“ упита председник даље, обративши се Павлу.

„Преко рудине!“

„Јесте ли се дотакли шуме?“

„Нисам — протрчао сам поред ње од прилике на двеста до триста корака.“

„Јесте ли кога срели у путу?“

„Видео сам неку сенку која се кретала к шуми и која намах ишчезе, када сам наишао.“

Дуги покрет прође кроз дворницу, оптужени се промени, а око му доби укочен, унезверен израз. — Државни тужилац не скиде очију с њега.

Још неколико споредних питања и Павлу допустише да седи.

Позваше матер и сестре, али што су оне исказале, није било од значаја. Сестре су гледале у наоколо радознано, готово дреко. Мати је плакала, када је морала да исприча тренутак буђења.

Павле осети понос и срећу, што није издао Јелисавету. Гледао је смешећи се преда се и радовао се своме јунаштву. Али када прозваше сведоке да се закупу и када је вазало да подигне руку, учини му се као да о њој висе сини терет, као да му тихи, жалосни глас шапће на ухо: „Не закупи се.“

И он се закле.

Када седе на место, рече глас поново: „Да ниси учинио кривоклетство?“ — И преко воље подиже главу. Тада му би као да пролете поред њега сива сенка и као да додирну тихим дахом његово чело.

Упорно набра обрве. „Па баш да си се лажно заклео, зар то није било ради ње?“ За тренутак испуни му душу дивља радост при тој помисли, али већ мало после етиште му тешки притисак прса и стеже му се грло, заведе му се руке и ноге, и чисто осети, да се више неће моћи маћи.

Он чу јединичите гласове говорника који почеше своје одбране, али их није слушао. — Само се једном траже, када је бранилац са свежњем кључева показао на њега и својим танким, пискавим гласом викнуо по дворници: „А овај сведок овде, господо поротници, који се пећу на одвећ тајанствени начин шуња по туђим вртovima и тражи свакојаке психолошки извештачене изговоре, да сакрије нежне побуде својих поћних пустиловина, смете ли му поклонити пере, када тврди да је намах видео сенке које се појављују и ишчезавају, — сенке, које, благо речено, могу постати само у његовој одвећ загрејаној глави? — Шта је тражио у врту, господо поротници? Остављам Вашем оштроумљу и Вашем животном искуству, да сама одговорите на то питање, а што се тиче сведока, његова је ствар да помири своју заклетку и своју савест.“

Тада се сасвим скруши...

Поротници изрекоше своје „крив.“ Мяхило Раудеуз би осуђен на пет година робије.

У истом тренутку, у коме председник објави пресуду судску, разлеже се подругљив смех по дворници. — Био је из Мајерхеврових уста. Он се исправио у столицу и пружи згрчене руке на Дугласа, као да хоће да га ухвати за гушу.

Када га изнесе, викао је непрекидно: „Мале паликуће вешају, велике пуштају.“

Непријатно се разлегаше смех овога немоћнога човека кроз простране ходнике. — — —

(НАСТАВИТЕ СЕ)

Рим, 1900.

СВЕТА ГОДИНА — (L'ANNO SANTO)

Драги Л.

Кад би било истина да човек треба само да осети да му крв брже струји, да му се око засветли, да су усне нестриљиве, као цура која хоће да игра; кад би било истина да само то треба осетити па да се може слободно другоме причати о својим утисцима, онда би требало да си ти одавна већ добио моје писмо. Срце ми је не једном брже закуцало, око ми је не једном било светлије по обично, усне су ми врло често тражиле коме да кажу све оно што сам осетио. Ах! Бити у Риму, видети све, чути све, а не осетити жељу да и другоме кажеш све то, није мо-

гуће — чак и кад ниси жена. То тако исто човек мора да расипа као што сад Леон XIII. раскошно даје индулгенције својим вернима.

Где год се окренеш: био у Пантеону или Петровој Цркви; био у Колосуму или Ватикану; гледао музеје са грчком културом или модерне галерије: свуда ћеш осетити толико да би ти било врло мало простора кад би хтео све то за себе задржати. Па ипак, ипак нисам смео ништа да ти пишем! Сетићаш се и сам зашто. Зато што кад чујеш ово име; кад год се помену писма из Рима, ти се сећаш онога што најрадије, најчешће читаш, сећаш се Чика Љубиних писама. Куд бих смео, дакле, ја да ти пишем о Риму? Кад год сам, на твоје тражење, помислио на то да ти се одавде јавим, увек ми је излазило пред очи како ти, добивши моје писмо, равнодушно бацаш моје чисто дворски исписане листове и опет дохваташ — по који већ пут! — оне пожутеле листове, нама обојима врло познате: Писма Љ. Ненадовића.

Па и сад, ни сад се не бих усудио да ти се јавим да у Чика Љубиним писмима има овога о чему ћу ти ја писати; чак ни сада не верујем да нећеш пре узети нешто по ово чиме те ја ишенађујем.

Од почетка овога века до данас католичка црква имала је само један овако важан моменат, само једну прилику да покаже колика јој је моћ, колики утицај на своје верне. У овом веку само 1825. год. и сад папе су отвориле Свету Годину и позвале католике да се користе даровима које им Црква даје. Имам ли грехова, малих или великих, физичких или моралних, имам ли умрлих рођака који су грешили и страдају у пургаторијуму — похитај овамо да за све то нађеш помоћи. Испуни оно што се од тебе тражи — а то је тако мало — и испуни си све што хоћеш. Нема тога греха, било речју или делом учињеног, које ти Црква неће опростити, само дођи, за време Свете Године, у Рим као пелегрин.

Поред осталих, неизбројних индулгенција, католицизам се постарао код Бога и за ову највећу индулгенцију, индулгенцију Свете Године, Јубилеја. Тужни папа Бонифације VIII. у време свога срећног живота, пре пораса претрпљеног од Јована Леног, прогласио је 1300. год. прву Свету Годину и решио да се празнује сваких сто година. Установивши је, папа је обећао свима католицима да ће свако од њих ко буде посетио (пелегрин, десет; Римљанин, тридесет пута) у Риму цркве апостола Петра и Павла добити ширу индулгенцију, већу од осталих, јер ће га она ослободити и таквих грехова за које дотле нису индулгенције нису постојале. У исто време, папа их је уверавао да сваки онај који умре задобивши ову индулгенцију неће ни тренута бити у Пургаторијуму него ће одмах ићи у Рај. А ако би ко год већ имао рођака у Пургаторијуму и ако би молио и за њих, онда би њихове душе одмах изишле одатле и прешле у Рај. Блажен сваки онај, говорио је Бонифације VIII, који буде задобио ову индулгенцију.

Захваљујући старану доброга папе, за кога зли сувремени историски језици веле да је ускочио на папски престо као лисица, владао на њему као лав, а умро као псето, захваљујући њему, многи католик овога времена чија би душа још и данас била у Пургаторијуму, спасао се тешких мука. На његов позив повреше са свих страна верници, тако да их је било више од два милијуна. Сувременници веле да су тад пелегрини оставили у Риму, без

обола донесена Ватикану, на сто милијуна динара. Али, више по овај новац, донели су они доказе своје вере и своје понизности. Скупље него ка шта друго, била је њихова вера и нада у Св. Годину, њихова неизмерна радост што су тако срећни...

Ни дуги путеви (најближи пелегрини, из Француске, стизали су за педесет дана), ни глад на путу, ни опасност — нису им сметале ништа. Полазило се спонтано, на себе се није ништа мислило, само се мислило на то да се Св. Петру понесе обол. Кад су из даљине угледали Рим, падали су од усхићења на колена као што су некада могли само крсташи радити, видевши Јерусалим. Било их је и таквих, многобројних, који су умирали на путу, па ипак су други стизали да поуне њихова места. Католици из целе Јевроне били су ту. Нису се ни у чему слагали једно са другим, изузев у ономе што их је довело у Рим, изузев у вери. Св. Петар и папа били су за њих, тако разнородне, једна иста снага која их је привлачила себи.

Тим делом Бонифација VIII. користили су се доцније сви католици; тим благом хоће и данашњи католици да искупе своје грехове. Мало је разлике само у томе што су данас поједине његове одредбе нешто друкчије. Тако је данас, врло оправдано, размак између Јубилеја мањи. Изгледа да Бонифације ипак није био толико добар кад је могао да одреди читав век размака између две Свете Године. То доказује да он тада није ништа мислио на будуће папе и католике, јер би били ретки први, који би га отворили и други, који би се њиме користили. За то папа Клемент VII, бринући се веома о своме стаду, прогласи други Јубилеј већ 1350. год. и реши да се сваки идући празнује у размаку од педесет година. Доцније пак, један врло mudar папа реши да се тај број сведе на 33 године, јер, вели, Христос је толико живео па нека се Света Година веже за тако важну успомену. Најзад, да видиш само колико се папе старају о својим вернима, од 1470. год., тај је број сведен на двадесет и пет година, као најбољи рок, јер се претпоставља да ће у толиком размаку времена сваки добар католик доживети бар једну Свету Годину.

На томе основу папа Леон XIII. отворио је двадесет прву Свету Годину и позвао све католике да дођу у Рим. Он опет, Рим, отвара све своје базилике — у току векова прошириле су се посете на све четири римске базилике: Св. Петра, Св. Марију Мађоре, Св. Јована Латеранског и Св. Павла — и позива их да искупе своје грехове. Верници су то једва дочекали и, на позив папеки, хитају овамо у огромним масама. У осталом, како и да не дођу кад их Црква зове овако нежним речима и даје им овака обећања:

„Ево нас у години милости и опроштаја — вели Црква, Рим, варош Богом одређена за мајку и центар Хришћанства, Рим позива себи све своје синове да узму удела у даровима које Црква дели у великој мери и да се поклоне уваженим гробовима апостолских првака.

„Потеците овамо у варош свету од светих, и, не заборављајући никако да је ово година одређена за кајање и молитву, клоните се сваке забаве, ма да оне, истина, за време овог Јубилеја, нису забрањене, као што је било за време других. Ако имате католичког духа, уздржавајте се од тога да у њима учествујете. За вас нема ове године ни карневала ни игранака ни маскерада; ни гозби ни позоришта.

„Потеците, дакле, о католици, да се користите Јубилејем који је измирење са Богом, корисно свима, потребно многим. Блажен који га прима са вером; несрећан који га одбија!“

Како те речи да не чују? Како за њима и својим кардиналима, надбискупима, бискупима и паросима да не пођу? Од како је почела Света Година — од 24. децембра прошле год. а трајаће до 24. децембра ове год. — од тога дана католици непрестано долазе. Било би их у свако доба, али сад их има нарочито и с тога што је ово у овом веку, у место четврти Јубилеј, тек други — један је био 1825: онај у почетку века — како папа рачуна — није био због француске револуције, а ова други два, од 1850. и 1875. нису била због политичких прилика, т. ј. борбе Талијана за Рим. Овај век био је, дакле, те среће да се у њему Јубилеји нису могли држати због тога што су два племенита народа свршавала своје најплеменитије идеале. Као што је опет био и те среће, — кад сам већ почео да поредим, да свршим све, — тако срећан да се у оно исто време кад се читала, прошле године, папска була о проглашењу Свете Године, читали и телеграми енглеских заповедника у јужној Африци, који су јављали да ће до Божића уништити политичку самосталност два храбра племена. — Дакле, биће нарочито због тога што се дуго времена нису ориле песме на најразноврснијим језицима славећи Богородицу и Исуса, нарочито због тога, пелегрини су сада врло многобројни; много их више има по што су се надали и протестанти и католици. Дугачке и тесне римске улице преууне су пелегрини. Разне народности, разни језици, физиономије, костими дају Риму, и ипаче пуном странаца, космополитски изглед. Северни су Талијани онађених, коштуњавих лица, све земљорадник или трговачи, у грађанском оделу. И на улици и по базиликама и по ватиканским галеријама, где год их видиш, свуда ћеш их видети или са завежљајем у руци или са малим куферићем или сандучетом, у којима су донели своју храну од куће. Често ћеш их видети и са „џаском“ — стаклетом — впила у руци. — Са једним сам се једно вече разговарао. Не питах га шта је, али по разговору и оделу судим да ће бити земљорадник. Баш сам ишао у позориште, кад ми он приђе и упита ме где је нијаца Венеција. Приметим одмах да је пелегрин и упутим се заједно с њим да га баш доведем. Запитах га је ли био већ примљен од папе? Он ми, врло радостан, управ блажен, одговори да јесте.

— Ах! тако сам срећан! Његова Светост је као какав светац, тако добар, тако нас воли!

— Јесте ли много потрошили?

— Само за железницу педесет динара, али ми није жао кад сам видео Св. Оца.

Погледам га још једном: све одело на њему не вреди колико је он „само за железницу“ потрошио. Просто, добродушно лице, „ништа“ како се само пожелети може. Дође трамвај и он видев да сам ја само због њега ту био да му учиним услугу, рече: „Ех! видте, ја сам се надао да је свет са свим друкчији у Риму, а оно ви сте Римљани баш са свим љубазни“. Рекнем му да то није ништа и опростим се.

Немаца је тако исто било врло много; долазили су неколики пелегрини. Куд пођеш, свуда их сретнеш и одмах познаш: црвени носова и образа, избуђених очију, дебелих вратова, великих трбуха; не би могао рећи да

ли су тежи попови или они. — Од нашег света, Словена, сви су већ били. Чеси са лицима доброћудним, много интелигентнијим од своје браће Словака и Пољака. Пољаци су међу овим радницима најбедније изгледали. Њихова су лица била најжалоснија, најтупља, али су, истина, били и најбољи католици. Како сам за то време непрестано, у свако доба, био по базиликама посматрајући пелегрине, то сам их се довољно нагледао. Где год сам их, ма у којој базилици, видео: свуд су ми они остављали утисак најбољих верника. Њихова су лица била најскрушенија, њихове су очи биле најмртвије, њихове су усне говориле молитве најпобожније, побожније него ма који други католички народ. Кад сам ово причао једном својем пријатељу, Талијану, он ми рече да је и он то видео. „Сад видим, рече ми, да наш свет још није тако утучен. Јер ни наши из Абруца — највећи католици талијански — баш нису такви као ви Словени. Гледао сам, вели, неке Пољаке који су, ушавши у цркву Св. Петра, одмах пали на земљу и све су љубећи земљу дошли до наског олтара“. Други неки, који су били у Петровој цркви кад је наша примлао пелегрине, веле: да су Пољаци, кад је један бискуп почео прикупљати новац од пелегрини, сви од реда, и они најспромишљивији, давали и тискали се само да могу приступити бискупу, пољубити му десницу и приложити свој обод.

Видео сам и Словаке. Група од једно стотину људи, дошла са једним свештеником. Затекао сам их баш у базилици Марије Мајоре, у капели породице Боргезе. Свештеник, Словак, млад човек, одслужио службу и онда им држао проповед. Говорио им о Колосеуму који им је раније показао као место где су хришћански мученици страдали. У проповеди им је изнео муке тих жртава за хришћанство, и упућивао их да се и они угледају на њих и да тако и они воде католичку веру и Св. Оца нашу. Људи, неки га слушају, неки се расули по капели на сели где ко стигао; жене, у чизмама, све од реда поседале. Љубопитљиви Талијани, (пошли људи на пијану, било је изјутра, око седам сати), узгред свратили да виде пелегрине. Прилазе од једнога до другог и питају, које су народности и одакле? По неки мрзовољан трмо их погледа, по неки одговара немачки, а они не разумеју и веома ожалосћени одлазе.

Са Словенцима сам и разговарао. Шетао сам се једном улицом, кад пред собом чујем говор који одмах познам да је словеначки. Упознам се с њима и почнемо разговарати, они словеначки, ја српски. Питају ме шта сам, одакле сам? Кажем им, а они, задовољни, чуде се како то можемо да се споразумемо. Питају ме, јесам ли из Хрватске; одговорим им да нисам, већ из Србије. Један од њих рече: „Ја, они се с нама најбоље споразумевају“. Пон, који је био с њима, врло љубазан, пита ме чиме се занимам у Риму; да нисам и ја дошао као пелегрин.

Најзад, једном сам видео и једног Далматинца. Баш сам био на пијаци Венецији, где је раскреница трамваја, кад свазим осипску црвену капицу на једном млађем човеку. Како је био један — пелегрин је увек много — не сетих се одмах шта је, но му приђем и запитам га какви одакле је. Одговори ми: из Далмације, из Силетске околине, пелегрин. „Дошло нас је, вели, шест. Сви отишли у Павлову цркву, а и ја гледам у која ћу кола — трамвај — да уђем, да и ја идем тамо“. Трамвај није било на станици и кад дође, ја му га покажем, а он, погрешно

разумева, пође неким кољима која су враћала ученице из једног завода кући. „Не, човече, тамо“, рекох му, и одведем га до трамвајских кола. — И сад, кад завршавам ове дуге редове, и сад ми је жао што сам га морао пустити да иде сам.

Поздравље

Твој Рол.

Стеван Тодоровић, српски сликар. — О овом вредном и заслужном уметнику српском доносимо на првоме месту опширнија преглед његова живота и рада.

Цариградски просјак. Сликао Ст. Тодоровић. — Пре две године, бавећи се у Цариграду, снимно је Тодоровић, поред многих знаменитости за српски народ, и поједине типове и сцене из Цариградског живота. Из ове је врсте рада и *Просјак*.

Црква Хора или Хорион (Предградна) — Нахрије Џамија. Сликао Ст. Тодоровић. — После пронасти Цариграда (1453. г.) беху многи византијски храмови претворени у џамије. И величанствени храм Хора или Хорион био је исте судбине. Место знона ори се данас са минарета муџезинов главе, а место хришћанских проповеди разное се испод њезиних сводова ставови из корана. То је тако судбина доцна! Али када би и хришћанство и муџамед истао е унерењем својом коранску наредбу „Један је Бог!“ са хришћанском „Јули су браћа међу собом“ (а то би и могло и требало да буде) — многе би нам наједначке ране биле од пребола. —

Дом где је Сан-Стефански уговор потписан. Сликао Ст. Тодоровић. — Како га ванлукују морехи вали! Гневно и љутито ударају о његове зидове, баш као да долазе са српских обала. — Овог дома нема више; нестало га је са лица земљана исто као и неправде која се у њему спремала српском народу.

Поглед на Босфор. Сликао Ст. Тодоровић. — Лепоте Цариграда највећим су делом у његову положају. Поглед на Босфор лепота је своје врсте, која је привлачила на се пажњу многих и многих уметника, а која је ево, утишала и на нашег уметника.

Продаја оваца. Сликао Ст. Тодоровић. — Из низа Тодоровићевих студија из Цариградског живота доносимо и један моменат са сточног тржишта. Гледаоцу ће пасти у очи да је трг на самоме гробљу, па ће се можда и чудити томе. Мршава трава по гробљу један је узрок томе; а никакав надзор од власти — разлог да се продаја и на гробљу врши.

Улица у Скутари. Сликао Ст. Тодоровић. — Обичан моменат из свакодневног уличног живота. Баш као такав и привукао је на се уметникову пажњу, да га својом кичицом ухвати и изнесе пред шире кругове.

Црква св. Богородице у Цариграду (с поља и изнутра). Сликао Ст. Тодоровић. — По пропаста Београда (1521. г.) наредбом Султановом пресељени су многи Београђани у Цариград. За њих се предањем везује и црква св. Богородице које слику доносимо у овом броју. Опширније о цркви св. Богородице писано је г. Ст. Новаковић у „Новој Песни“ за прошлу годину (бр. 11.) —

Бурђева кула у Цариграду. Сликао Ст. Тодоровић. — За успону своју на бављење у Цариграду, подигао је ову кулу српски десниот Бурџа, која се и до данас добро одржала.

КЊИЖЕВНОСТ

КРИТИКА

Разговори безазлена свијеша. С црногорских по-сједака. Хватао их у перо Миле Војводић, Београд. Штампарија Св. Николика. Обил. венац бр. 2. 1900. 127 стр. мале осмине. Цијена 1 динар (крупна).

Већ сам наслов казује, да су у тој књизи разговори безазљени — наивни — света, а ми ћемо покушати да покажемо, какви су ти разговори. Одмах у почетку можемо рећи, да писац није заневерно наслов ни за једну длаку, него нам се он, рекли бисмо, јавља као вешт егенограф, који слуша разговор, па ставља на хартију само оно што је пробрано, јако и карактеристично. Упоредо с тим, он нам се показује и као човек, који осећа меру, јер нигде не допушта, да се наивни разговори прометну у изливено безазљење и наглавдиње.

Како изгледа, он је морао слушати доста таквих разговора, па се негде смејао, а негде једино, док је на посетку узвикнуо: *Тешко је држати језик за зубе*, и сео да хвата у перо те разговоре, дакако по диктовању своје главе.

Већ тај мото тако је срећно погођен, да с неким поверењем у ваљаност тих разговора приступимо читању. Оно истина и Хорације каже: *Difficile est satyram non scribere*, али то Хорације каже, и ми не смемо тврдити, да би баш то био израз у сличној прилици и његових лица из сатире. Напротив, кад би Црногорац знао нешто ружно, па би говорио о томе, и неко би га опоменуо, да се то не сме пратити, он би, нема сумње, казао баш оно што је писац тако нешто осетио и срећно применио на себе и своју ствар. Истина, та му врлина на први поглед изгледа као провод Хорацијеве мисли, али, као што рекосмо, то не стоји, већ је писац још одатак позвао својим путем — чисто народним, не водећи рачуна о томе, је ли ко пре њега тако што рекао; јер иначе он би своју ствар покварио, и то само за то, да се, рецимо, не замери овом или оном.

Сад да видимо, зашто је он хватао у перо те разговоре. Пре свега није их хватао ради важности онога што се прича: многима су мотиви били прости догађаји који су се збиљали онде онда зблили; па многе пак вреди начело: није само истина оно што се догодило у целини, већ и оно што се може саставити из различитих и посебних случајева. Друго је привукло писца на овај посао. Он је, на име, слушао људе, по природи врло бистре и досетљиве, где причају смешне и наопаке ствари, а сами се нити смеју, нити јџе, па је нашао, да је тому повод криво делање власти, које је временом прешло у нешто обично. Њему то није могао бити право, а осетио је, да се најчешће тих разговора може осветити кривцима, па је грађу са тих поседака прерађивао на свој начин и ставио је као да излази из безазљених уста. У томе и јест оригиналност ових разговора — козерија — што се писац вешто складно излази оних добричина, које несвесно кују стреле за његов рачун, и тако јетком пецању дао карактер наивна разговора, који се бајаги њега не тиче. Тако је он своје говорнице уопштебно на слепо оруђе, јер они мисле једино, а он друго; они гледају ствар с лица и не виде ништа необично и узредљиво, а он гледа с пазљивости и све види у друшћу боји. Тим су мало и говорници — народ — дотерани у смешан положај, али из тога се не може никакo извести, да он исмева народ. Напротив, он својим пецањем свети народ кроз уста својих говорника и просто осећа неку заурадост, ако му је која жаока испала оштрија. И томе кад се дода она природност која веје кроз сваки разговор, онда је јасно да се народ не исмева, а што он не види, шта се крије иза његова говора, то писац није насилно наметнуо, већ у истину тако ствар стоји и тако се може чути. Дакле, писац је то само вешто уопштебно и, далеко од исмевања, заједно с народом иде на посетке и ту прави андуле за неког трећег. То му је у толико било лакше, што народ у ово последње време види, да не рекнем просвету и културу, а оно неко шаренило, па хоће малко да говори о томе и да прокритује на свој начин. Где год тога има, ту има и дивне грађе за сатирика. Свако време носи своје бреме: кад је Љуба Пенадовић писао о Црној Гори, сатирик је могао само крварити насилно; сад пак висати као Љуба, нарочито о главарима и установама, значило би писати травестије.

Земљиште му је дакле било подесно за сатиру, а сам је, као што рекосмо, изабрао веома удекан пут за свој циљ. Тај се циљ нарочито истиче при крају већине разговора, које писац некако чудно управља, скреће, наводи, док се безазљени разговор заврши тако, да неки осећају само оштру жаоку и ништа више, неки пак то неће осетити, јер ствар зависи од интелигенције и образовања.

Томе дело пронађеном путу придружује се и верно сликање: пред нама су људи, рад, живот, кретање, и то све представљено као у огледалу. Дакако, верно се сликање може постићи разним путовима, али погодити меру, па одабрати што је најкарактеристичније за извесни случај и тиме нас потпуно упознати с оним што се хоће, значи бити мајстор у свом послу. Писац ни једном речи не описује ни говорнике, ни људе, него њиховим говором и њиховим деланем слика нам и њих, и њихов живот, и њихову интелигенцију, па чак и њихове скривене мисли. Има неколико узредних подужих описа, веома тачно изведених, као: биланјара, морских магараца, шетње сердарске, приступања и др.

Све је то писац могао постићи једино тиме, што је на длаку погоднио сваку реч, сваки облик, сваки нараз, како се тамо говори, да човек мора мислити, о слуша неког Црногорца, дакако сад из једног, сад из другог краја Црне Горе. По томе се види, да он добро познаје Црну Гору, јер другаче не би могао онако погодити не само сваку помисао у извесној прилици, него и сваки израз за ту помисао. У то дубоко познавање народа и његова говора писац је унео и своју вештину, па од типичних израза и речи бирао најтипичније, и то је све тако кратко и на свом месту, да кроз сваки редак веје нека јединица и снага, а при том смисао увек јасан. С тога ће ови разговори добро доћи и сваком српском филологу, јер ови кните неким карактеристичним појавама и речима, а нарочито старинским обличима, што ми овде не можемо исцитирати. Према томе се треба чувати, да се та врлина ништева не узме било као његова, било као штампарска погрешка, јер тога нема, него је све тачно представљено онако, како се говори. И баш у томе и јест његова велика заслуга, што није ни мало подметао књижевном језику, којим он, како се из свега види, исто тако добро влада, као овим у разговорима.

Још неколико речи у опште, јер ни појединости нећемо ни додирнути. Кад човек чита те разговоре, он некако неосетно прелази из смејања на озбиљне мисли, и тако мислећи може доћи до неког незадовољства, да не рекнемо до суза.

Ко није доста читао и ко не познаје Црну Гору, он се може и смејати само, али писац за то не мора изазвати, као што би Гогољ рекао у тој прилици, јер их има доста, који ће се с њим заједно и смејати и једити. Готово сви ти разговори рађени су по једном начелу: прво обичан разговор и узредна пецања, па се на крају све слива у једну оштру жаоку. Код неких тога нема, али није довољно истакнуто. Код неких се расправља само један предмет и јединство је проведено до краја, код неких опет рађају се разне ствари, као што већ то обично бива при посетку. Тиме је писац, можда и на своју штету, остао веран природи посетка, где се више прича разних ствари, а ретко бива да се само једна ствар расправља. Та околност, нема сумње, биће крива, што му други разговори нису онакви, као што су: „Кнез Данило тражи зајам“, „Док не пробајем“, „Звезде у по дани“, и још други неки, где се све пиже око једног предмета и ставља у једну дивну целину. Кажем, нису онакви с гледишта пендаљачке критике, а иначе верно сликање, језик, сатира, стил не показују никакве разлике, него су у свим разговорима изведени тачно, да ни збиља нигде нема мане. Осећа се само на два места (стр. 12 и 62.), да ведр и дака сатира прелази у јетко зајдање, те то човека непријатно дира. Већ што има по која маснија реч или израз, то мора бити, кад год је у питању верна слика народа и његова говора у извесној прилици.

Проговорисмо овозако, што нам се донала та књига, и што је то писцу, како изгледа, вредно, па ће му добра реч од неозната пријатеља много милија бити и осоколити га на даљи рад, а књига ће ваљда и сама прокртити себи пута, јер јој у тој врсти књижевности, сигурно, у нас нема сличне.

Н. И.

РАЗНО

О Црној Гори. Пре кратког времена општањана је из Журнала Руског Министарства Просвете брошура: „Черногорская история передъ судомъ архимандрита Илариона Рукавца“ (по поводу сочинения „Montenegrina“). У овој се брошури расправљају питања: 1. Да ли је Црна Гора била позависна за време владика и да ли су изајке у ствари њом управљале? 2. Владика Данил Петровић Његош и друге владике од те куће и питање о династији. 3. Истребљење потурца.

Нова издања Министарства Народне Привреде. Штампане су старањем нашег Министарства Нар. Привреде, и могу се добити у Српском Павиљону на светској изложби у Паризу, ове књиге:

а. Министарство Народне Привреде Краљевине Србије, Пољск. привреда у Србији. Споменица за светску изложбу у Паризу 1900. год. Написао Л. Р. Јовановић. Београд. Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије. 1900. На 8-ми VI. и 130 стр.

б. Ministère du Commerce, de l'Agriculture et de l'Industrie du Royaume de Serbie. L'agriculture en Serbie. Monographie composée à l'occasion de l'Exposition universelle de 1900, par L. R. Jovanovitch, ancien ministre, conseiller d'état. Paris. 1900. На 8-ми 106 стр. и 1. лист.

в. Ministère de l'Agriculture, du Commerce et de l'Industrie du Royaume de Serbie. Service des mines. Industrie minière serbe. Exposition universelle de Paris 1900. Catalogue spécial. Paris. 1900. На 8-ми 40 стр.

г. Ministère de l'Agriculture, du Commerce et de l'Industrie du Royaume de Serbie. Service des mines. Revue générale des gisements métallifères en Serbie, par Dr. Dim. J. Antula géologue au service des mines, avec une carte des gîtes minéraux en quatre sections. Paris 1900. На 8-на 140. стр.

д. Ministère de l'Instruction publique du Royaume de Serbie. Notice sur l'Instruction publique en Serbie. Paris 1900. На 8 на 32 стр.

Издање старих српских натписа. Српска Краљевска Академија спрема издање свих старих српских натписа (са црква и других зграда, са икона и црквених утирара и са старих гробова) и записа (по рукописним и старим штампаним књигама) на који су господу која би таквих натписа и записа имала преписаних, или била у местима где им се записи налазе, да их пошаљу Академији до половине августа ове године. Да би ово издање било што тачније. Академија моли господу која би записе слаза, да их не препишу већ прецртавају са свима скраћеницама, па ће се у Академији читати. Академији би добро дошли тачни преписи и оних натписа и записа који су већ објављени, али од неких читача, те зато нетачно прочитани и штампани

О Дубровнику. Почетком месеца августа изаћи ће из Српске Дубровачке штампарије „Дубровачка речјест по Engelsa“ коју је нешто попустио и довршио Дубровачки књижевник и филозоф Дум Иван Стојановић. У трећем делу (III. еподе), који се з себи штампана, било садашње стање негда славнога града, „славнога жрца“ (како Дум Иво поже Дубровник). Овај Дум-Иво рад најдубља му је и нај жељнији удах о негдашњој слави и моћи „Дивнога Покојника“. — По могућности приказујемо овај знаменити рад знаменитог Дубровчанина и опширније у свом листу.

Споменик Сави Бјелановићу. И ове године, 15 јуна, свечано је прославио Видовдан у цркви Лаварици на Далматинском Косову. Кроз братски загрљен српски народ из разних крајева прострујала је тога дана велика народна успомена која га је и до данас држала. Свечана служба и помен, српске народне песме, игре и витешке утакмице одушевљавају целог дана сакупљене Срби који пуну годину са радошћу и поносом очекују ову народну свечаност. Овог дана донесоме братека слога и искрено одушељење још један израз народне хвалности: севине се сакупљена браћа и свог великог члана, одушељеног Србина, правог народног борца, вођа далматинских Срба, угледног књижевника и уредника „Српског Гласа“ — покојнога Саве Бјелановића. Као доказ своје топле захвалности и признања докнане браћа да му гроб обележе спомеником који ће се подићи од народних прилога.

Нека нам је допунити да сваком брату Србину срдечно препоручимо ову племениту намеру честите Србадије са Приморја, јер ће онај са меним бити још један доназ, како и колико поштује Српски народ своје одушевљене борце и велике синове.

Мислимо да ће бити најбољег, да се прилози шаљу у Задр уредништву „Српског Гласа.“

Српски научни радови у француској књижевности. Г. Жанојин Перић, професор у правном факултету Велике Школе, штампана је ове своје радове: 1. *De la nationalité suivant la législation serbe.* Paris. 1900. P. 37. (Extrait du Journal du droit international, privé et de la jurisprudence comparée, 1899—1900). — 2. *Un cas de naturalisation collective en dehors de toute cession de territoire.* Bruxelles. 1900. P. 2. (Extrait de la Revue de Droit international et de Législation comparée — Deuxième série. Tome II. — 1900). — 3. *Le traité de Berlin et la question de la nationalité par rapport à la Principauté de Serbie.* Paris. 1900. P. 34. (Extrait de la Revue générale de Droit international public. Liv. Wars — avril. 1900).

ЧИТУЉА

† **Јован Сундечић.** — 6. овог месеца испустио је у Котору своју племениту и родољубну душу српски песник Јован Сундечић. Шта је и каква је био својему народу овај ретки син, најбоље се могао видети по његовој погребу, каква се још не иде у Котору, и по учешћу народној који похита из целе Воке да се оврости са једним од својих највиђенијих заступника и вођа. — Пре две године, о десетогодишњици Сундечићева неваља, са сузама радости, гледајући и уживајући у народној љубави, узвикнуо је седи песник: „Нико отишчајени раба својего, Господи!“ Сада је своје старе и узорне очи замислио мирно, јер колико му је тело нашло одмора у српској земљи, толико му је душа нашаа најтоплијег пријема у срцу српског народа.

Покојни Јован Сундечић рођен је 24. јуна 1825. године у Годинцу, у несељој Востини. Још као дечко морао је побећи у Далмацију где се у Нишком почео књизи учити. Када му породна материјално пострада, није могао наставити започетих наука, већ оде у манастир Крку да се спрема за служитеља божјег олтара. Одавде пређе у Задрску богословију коју је и свршио год. 1848. Из богословије отишао је као капелан у Петро (Петри), где се изао борити са многим и многим негодјама све до 1854. године. Ове године добије за професора у Задрској богословији, коју је морао, из аустријских политичких разлога, оставити 1863. године. Изгнав из богословије

није се могао никако окренути нити што почети. Саставио годину дана тешког живота, отиде у Црну Гору где се по позиву Кнеза Николе прими за његов секретара. Ову је службу прекинуо 1867. године када је мислио прећи у Србију, али по жељи Црногорске владе врати се поново на Цетине у дотадашњу службу. 1874. године ступио је у пензију и преселио се у Котор где је стално живео, па ото и својим утрућеним костима одмора нашао. Сундечић је почео невати од 1843. г. у *Зори Далматинској*. Од тада није, тако рећи, пера испустио из руку. Највећи су му радови: *Суета и вршња, Кула Баја Пиналина, Анђелија Косовића, Крвава кошуља* и полемички спис *Доктору Анги Старчевићу ударје за пренемио дар*.

Главна одлика свега Сундечићева рада лежи у идеалној тежњи љубави и слоге Срба и Хрвата. Он је и до последњег свог часа остао веран својим погледима надајући се да ће доћи друга боља колена која ће данашњу размирицу гледати као једну од највећих зала какве може снаћи један и нераздељени народ. — Али љубав његова за српско-хрватску слогу није била у стању да поднесе и онакве жртве какве је болесна фантазија унакаженога Старчевића тражила. Јер на Старчевићеве теорије дишао се и Сундечић, најоданији апостола слоге, и заклињао да је одјекнуло широм српско-хрватског народа:

Вукодлаче,
Пакленаче!...

Није „свињски“ језик српски,
Него језик — златни језик,
Језик вила и јеванаца,
Језик ситних тамбурица:
Гибак,
Гладак,
Звучан,
Сладак,
Богат,
Једар,
Крјепак,
Ведар;
Језик славе, језик срца
Ка' Омиров и Анакреонтов,
У којем се сваки узор зрца.
Треба ли му да се вине,
Вине с' као соко син',
Деси ли се да загрми —
Он је муња и гром жив',
Притне ли се: — умилато
Најнежнији бере цвјет;
А када се посправи:
Његов ти је б'јели св'јет'...

Па ето, овог и оваког српског јесника неће да разумеју браћа рођена, јер и у ширини његових погледа и у изразима његове родољубиве душе гледају — *православни Хрвати!* Али над још свеким гробом сотога Сундечића нећемо дирати у те отворене ране народнога тела, нећемо за то само што је наша суза искренија а туга за изгубљеним песником већа.

Слава му и вечна успомена!

БИБЛИОГРАФИЈА

КЊИГЕ

1. Српска Краљевска Академија: **Оглед Француске библиографије о Србима и Хрватима (1544—1900).** Прибрао и средно Никола С. Петровић. — Edition de l'Académie Royale de Serbie: *Essai de bibliographie française sur les Serbes et les Croates (1544—1900).* Par Nicolas S. Petrovitch. Beograd — Belgrade, Државна штампарија — Imprimerie de l'état, 1900. В. 8^о, стр. XIV, 314. Цена 2 дин. (2 fr.).

2. J. K. Ostojić: **Suze i osmiesi. Pjesme. Tisak i naklada N. Pissenbergera i J. Schnürmachera kom. društva. D. Tuzla, 1900. 8^о, стр. 137. Цена 2 k.**

3. **Кроз Мачу — Путовање ученика IV. разреда основне школе код Саборне Цркве у години 1899.** Написао Мах. Сретеновић. (Оштампано из „Учитеља“). Београд, штампарија Светозара Николића, 1900. — В. 8^о, стр. 25. Цена 0.20 дин.

4. **Велика Народна Скупштина.** Студија о уставотворној власти, од Слободана Јовановића. (Оштампано из *Вранча*). Београд, штампарија Светозара Николића, 1900. — В. 8^о, стр. 68. Цена 1 дин.

5. **Војничке врлине у примерима.** Ради моралног васпитања српских војника саставио нешад, капет и I. класе Мирослав Ј. Пауновић. Пожаревац, штампарија Ђорђа Наумовића, 1900. В. 8^о, стр. 184. (са 11 слика). Цена 1.20 динара.

6. **Мала Библиотека, свеска 8. — Илија Вуковић: Арнаутске приче.** У Мостару, 1900. Издање и штампана издавачке књижарице Пахера и Касића. — 16^о, стр. 96. Цена 21 хл. или 30 п. дин.

7. **Мала Библиотека, свеска 9. — Стеван Сремац: Две приповетке.** У Мостару, 1900. Издање и штампана издавачке књижарице Пахера и Касића. — 16^о, стр. 83. Цена 21 хл. или 30 п. дин.

8. **Мала Библиотека, свеска 11 и 12. Јован Протић: Сеоске фотографије.** У Мостару, 1900. Издање и штампана издавачке књижарице Пахера и Касића. — 16^о, стр. 141. Цена 48 хл. или 60 п. д.

„НОВА ИСКРА“ излази сваког 16. у месецу. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије год. 10 фор. или 20 дин. у зау. — Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику „Нове Искре“, Луњатска ул. бр. 8.

Власник и уредник **Р. Ј. Одавић**.

Милош Велики — Штампарија Боловића и Митића (Књ. Спом. бр. 35.)